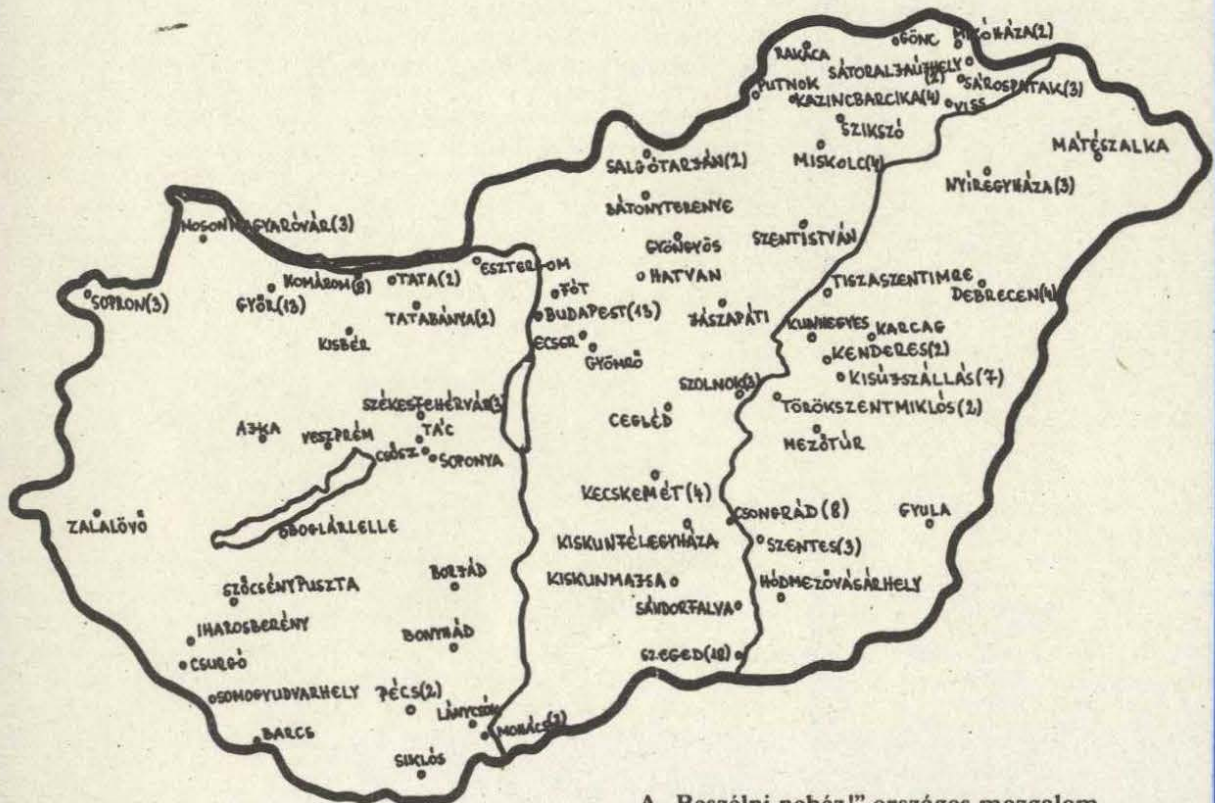

ÉDES ANYANYELVÜNK

XI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM
1989. ÁPRILIS-JÚNIUS
ÁRA: 10,50 FORINT

A „Beszélni nehéz!” országos mozgalom.
Térképünk a működő szakkörök elterjedtségét mutatja

A tartalomból:

Kerekes Barnabás:
A „Beszélni nehéz!”
országos mozgalom

Lőrincze Lajos:
Okos mint
a turdai kos?

Rácz Endre:
Rejtett idézetek

Kovács József:
Mi az a „D-nap”?

Balázs Géza:
Aranyköpések
és rajzmagyarázatok

*Halmay József–
Deme László:*
Mi volt a „nagy”!

Bencédy József:
Áldás vagy átok?

Holczer József:
Nem nulla-ás!

Koltói Ádám:
Pillanatképek
diákokról

Tolcsvai Nagy Gábor:
Bír

ÉDES ANYANYELVÜNK

Megjelenik
a Magyar Tudományos
Akadémia
anyanyelvi, helyesírási
és magyar nyelvészeti
bizottságának, valamint
a Magyar

Nyelvtudományi
Társaságnak és a TIT
országos magyar nyelvi
választmányának
támogatásával.

A szerkesztőbizottság
elnöke:

Lőrincze Lajos

Szerkesztőbizottság:

Deme László

Fábián Pál

Fülöp Lajos

Grétsy László

Heltainé Nagy Erzsébet,

Koltói Ádám,

Rácz Endre,

Szepesy Gyula,

T. Urbán Ilona

Felelős szerkesztő:

Bencédy József

Szerkesztő:

Csatár Imre

A rajzokat Dallos Jenő

és Kaján Tibor

készítette.

Szerkesztőség:

Budapest,

Csanády utca 28/a

1132

Telefon: 402-808

Kiadja:

a Pallas Lap- és

Könyvkiadó Vállalat

Felelős kiadó:

Németh Jenő

vezérigazgató

Megjelenik negyed-

évenként.

Egy szám ára: 10,50 Ft.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető
a hirdalpkézbesítő postahivataloknál és a
Posta Központi Hirlapirodánál (posta-
cím: Budapest, V., József nádor tér 1.
1900) közvetlenül vagy postautalvá-
nyon, valamint átutalással a KHI 215-
961 62 pénzforgalmi jelzőszámra. Előfi-
zetési díj: fél évre 19 Ft, egy évre 38 Ft.
Külföldiek részére előfizethető a „Kul-
túra” Könyv és Hírlap Külkereskedel-
mi Vállalatnál, H-1389 Budapest, pos-
tafiók 149.

Szede a Nyomdaipari Fény-
szedő Üzem (897425/20)

HU ISSN 0139-9457

MGKSZ Nyomda – 89.189

A betűrend

legyen

rendben!

Az első osztályos gyermek már tudja a magyar ábécét, ötödik osztályos korában részletesen megismeri a betűrendbe sorolás szabályait. Tudja, hogyan kell névsort, betűrendes mutatót szerkeszteni. A magyar helyesírás szabályai (11. kiadás) részletesen tartalmazza ezeket a tudnivalókat.

Mégsem eléggé köztudomású, hogy a magánhangzók rövid és hosszú változatát jelölő betűk a betűrendbe sorolás szempontjából azonos

értékűnek számítanak, tehát a szavak sorrendjét ilyenkor a mássalhangzók egymásra következése dönti el: *ács, acsarkodik, adag, ádámcsutka*. Csak akkor kerül előbbre a rövid magánhangzós szó, ha a betűsor csak az azonos magánhangzók hosszúsága tekintetében különbözik: *kerek, kérek; koros, kóros, kórós*.

Az 1987 végén megjelent Házi praktikák, fortélyok című háztartási kézikönyv a könnyebb használhatóság érdekében a bevezetőben betűrendes felépítést ígér. Az ígéret szép szó marad: előbb találjuk az *alumínium fényének visszanyerése-t*, mint az *általános kezelés-t*, a *majonézpakolás-t*, mint a *májfolt-ot*. Az *öszirózsa* szó a szerzők alkotta „rend” szerint megelőzi az *öntözés-t*. S a hibákat sorolhatnám tovább! De talán valamennyi között a legnagyobb figyelmetlenséget az bizonyítja, hogy a *láb-izzadás* után sorolták a *kontaktlencse tisztítása* címszót.

A szerző nélkül, a Paramédia Reklámpropaganda Gmk, a Plánium Gmk és a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó gondozásában megjelent kiadvány egyéb helyesírási hibák gyűjteményeként is megállná a helyét egy negatív előjelű versengésben. A betűrend pontatlansága csak egy furcsaság a sok közül.

Filip Gabriella

Tartalom

<i>Filip Gabriella</i> : A betűrend legyen rendben!	B II
<i>Bencédy József</i> : Áldás vagy átok?	1
<i>Lőrincze Lajos</i> : Okos mint a turdai kos?	2
<i>Majoros Mihály</i> : A nevek „kiforgatásáról”	3
<i>Rácz Endre</i> : Rejtett idézetek	4
<i>Bikácsi László</i> : Fontoskodó pontoskodás	5
<i>Szathmári István</i> : Petőfi: Mi kék az ég!	6
<i>Kovács József</i> : Mi az a „D-nap”?	7
<i>Graf Rezső</i> : Szabó Zoltán: Szövegnyelvészeti és stílusztika	7
<i>Kerekes Barnabás</i> : A „Beszélni nehéz!” országos mozgalom	8
<i>Halmay József-Deme László</i> : Mi volt „nagy”?	9
<i>Kliment Zsuzsanna</i> : Vasúti hangsúlyformák	9
<i>Tolcsvai Nagy Gábor</i> : Bír	10
<i>Balázs Géza</i> : Aranyköpések és rajzmagyarázatok	10
<i>Tompa József</i> : Zavarunkban készen a segítség: a Helyesírási kézikönyvtár	11
<i>Holczner József</i> : Nem nulla-ás!	12
<i>Heltainé Nagy Erzsébet</i> : A sajtóban tükröződő nyelvi változásokról	13
<i>Grétsy László</i> : Tótfalusi István: A forró kutya	14
Nyelvi játékok	15
<i>Koltói Ádám</i> : Pillanatképek diákokról	B III
Postaláda	B III

Áldás vagy átok?

A nyelvhelyesség területén az egyik legtöbbet emlegetett jelenségkör a beszélt nyelv hibái. Nemcsak a helyes és szép beszéd hívei, szorgalmazói tesznek elmarasztaló megjegyzéseket, hanem a nyelvvel foglalkozó tudósaink, munkaközösségek is többnyire rosszállással szólnak a beszélt nyelvről: „A társalgás nyelve, tehát a beszélt köznyelv nemcsak szintelen (hacsak az argóból nem kölcsönöz derűre-borúra színeket), hanem nyelvi helytelenségek, hibás szerkesztések, idegenszerű fordulatok változatos példáit szolgáltatja.” (Bárczi Géza: Nyelvművelésünk, 1974. 9–10) – „Napjainkban *köznyelvi stílusunk* ad leginkább okot az aggodalomra. Bár biztató megnyilvánulások itt is akadnak, sajnos, többségben vannak, s erősen hatnak a stíluszegényítő, káros tendenciák.” (Mai magyar nyelvünk, szerk. Grétsy László, 1976. 97)

Kétségkívül vannak olyan nyelvi formák, jelenségek, melyek csak a beszélt nyelvben fordulnak elő, mint pl. a *suk-sük* alakok (...mert akkor ezzel mi is *mebántjuk* őket – ehelyett: *mebántjuk*); én is *mondanék* valamit (*mondanék* helyett); *öt* kerület (*ötödik* helyett); a *vállalat*, *aki...* (*amely* helyett).

Ezek a jobbra alaktani, a szóragozás területére tartozó jelenségek lehetnek a mindennapi beszélt nyelvben feltűnők, lehetnek bosszantók – kinek-kinek érzékenysége vagy vérmérséklete szerint, én mégsem ezekre fordítanám általában és fordítom most a figyelmet, hanem a mondat- és szövegszerkesztésre, a megértést gátló vagy segítő tényezőkre.

A megértés szempontjából a beszélt nyelvnek, a köznyelvnek egyik figyelemre méltó vonása, hogy alig vannak benne nagyobb szintméltségben szerkesztett mondatok, mondatrészletek. Ilyen volna pl. *az úttestre váratlanul kifutó iskolás gyermekekért viselt felelősségről folyt a beszélgetés*, melyben a *felelősségről* határozónak

hat mondatrész van alárendelve, négy szintméltségben. A továbbiakban sorra kerülő beszélt nyelvi szövegekben érdemes megfigyelni, hogy a mondatok általában egy- és kétszintűek, s csak nagyon ritka a három szintű szó szerkezet.

A köznyelvi szövegek mondatainak, mondatrészleteinek pongyolasága,

AZ IGAZGATÓ EGY KICSIT LERAGADT

illetve annak látszó tulajdonsága gyakran szemet szúr. Pedig a látszat könnyen félrevezet bennünket. Vizsgáljuk meg a következő példát Zilahi Lajos tanárnak Regionális köznyelvi szövegek Orosházáról c. gyűjteményéből: „Hát ott bizon még köllött mondani hogy // kedves barátom / aki egyébként nagyon jó barátom nékém az ottani igazgató // de úgy kicsit / úgy léragadt // lè // idős / nem annyira idős / azt hiszem egy-két évvel fiatalabb tán vagy öregebb nállam // nem tudom / de valahogy úgy / úgy / úgy lè van ragadva / tudod olyan.” (ELTE, Magyar csoportnyelvi dolgozatok, 1981. 21. – A függőleges vonalak a szünetek terjedelmét jelölik. A hangtörvényeknek megfelelő változásokat – melyeket a kiadvány jelöl – nem vettem át, hogy a szöveg olvasását, megértését ezzel elősegítsem.) Az ismétléseket és a közbevetéseket a hezitálás, bizonytalankodás, a

bírálattól kiváltott érzelmi hullámváz idézhette elő. Ezek elhagyásával a szöveg „szabályos” lenne – az írott nyelv változat értelmében, de – elvesztené elevenségét.

Írás közben van időnk a mondat szerkezetének végiggondolására, van módunk a javításra; a beszélőnek mindezt előszóban kell végeznie, törlest, javítást egyaránt: „Egyébként az újságírásnál is az akasztott engemet még hogy / végeredménybe itt rokkantam még / és / *mondjuk* elég sokáig elég / kellemetlenül *ugy mondom* hogy / *szóval* / sirva jöttem ki dógozni *belürü csak így mondom* // és / mindig azt / magamba mindig azt mondtam hogy / nics mese hát / megpróbákozni / ...” (G. Varga Györgyi: Szövegmutatványok Hatvan regionális köznyelvéből, ELTE-dolgozatok. 1980. 132; 35 éves érettségizett lakatos csoportvezető. – Az orosházi szöveggyűjteményben nincsenek feltüntetve ezek az adatok!) A beszélő tehát javít, ismétel, töröl, érzelmeivel küszködik. Ezeket a részeket jeleztem, az írott stílusban akár elhagyhatók lennének. A szövegből a kitérők ellenére is világosan megtudjuk, hogy emberünk megpróbálkozott ugyan az újságírással, de becsületből szakmájánál maradt.

Két szerkezet vegyül a következő szövegben, ha *szemmel nézzük* (műveljük a...; van ott...); vált azonban a szemléletünk, ha *halljuk* is a mondatokat, s melléjük gondoljuk a nem verbális eszközöket, a gesztust, mimikát is: „Vagy kimégyék a szőlőbe és kapálok. Egy géppel jobban mondva ugye mert géppel művelgetjük a fiammal. Szólón kívül / ribizli / meggy / őszibarack / amit má én ültetgettem a fiammal tegyem hozzá / ketten / ápoljuk műveljük még egyéb ilyen / zöldségfélék / mezőgazdasági termékek ami a háztartásban kell.” (Uo. 101., 49 éves, egyetemet végzett főmérnök.)

Sok-sok ilyen szöveget elolvasva és végigelve mondhatom, hogy

(jól) érthető, sőt – hallva a hangsúlyt, hanglejtést, látva a gesztusokat, a mimikát – élvezetesek. Eszembe juttatják Móricz Zsigmond Boldog ember c. regényét, melynek stiláris bravúrja éppen ez a beszélt nyelv. Pl.:

„Elmegyek veled, azt mondja:
– Vágjál egy kis fát.

Jól van, hamar összecsaptam egy csomó ágat, rőzsét, akkor csakugyan adott egy kis kukorica-kenyeret, de rosszul vót sütvé, csak úgy szétomlott, mikor a tarisznyámba tettem. Úgy kellett becsavarni a kenyérruhába, mint a lisztet. No szép kenyeret süt ez is.” Mi lenne a beszélt nyelvi szövegből, ha „lazaságát” megszüntetve feszesre vonnánk a mondatokat? Valami olyasféle, ahogy Kosztolányi a nagyképű hivatalfőnököt beszélteti Appendicitis c. novellájában, vasárnap délelőtt, velőscsont szopogatása és sörivás közben a vendéglőben: „A fegyelmi bizottság jövő héten ül össze. Önök kolléga urak, jól tudják, micsoda atyai szívvel karolom fel mindnyájuk ügyét, de ebben az esetben nem lehet engednem, már csak azért sem, hogy hasonló esetben példát statuáljak... A fegyelmi bizottság és a magas minisztérium bölcs ítéletére bízom, kinek van igazsága, és én nem kételkedem, hogy ezek a magas fórumok a méltányosság szemmel tartásával is akképpen intézik az ügyet, hogy hivatali tekintélyemen semmi csorba ne essék.”

Nem tudom, olvasóimnak volt-e már olyan élményük, hogy saját szóbeli előadásukat – melyet magnószalagról lemásoltak – kellett áttenniük írott stílusba. Ha volt, bizonyára ugyanúgy elborzadtak saját szövegük „kócoságától”, mint én. Ez a különbség meggyőzően mutatja beszélt és írott stílus eltéréseit s a kettő külön-külön megőrzésére érdemes értékeit.

Szóval: áldás vagy átok? Ez a kérdés csak a figyelem felkeltését szolgálta a címben, különben az alternatíva hamis. *A beszélt nyelv, a köznyelv jó és szükséges a maga helyén*, nem kívánatos, illetve jellemzésül szolgálhat az írott nyelvi változatokban. Hogy mondat szerkesztési hibái is vannak, illetve nem helyénvaló eszközök is vannak benne? – Erről csaknem elfeledkeztem, mert effélék bőven előfordulnak az írott nyelvi változatokban is.

Bencédy József

Okos, mint a turdai kos?

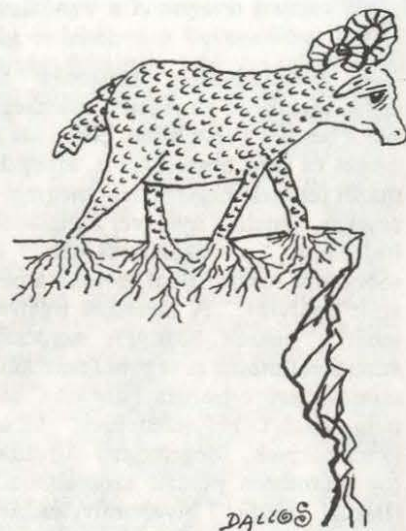
Még januárban a következő levelet kaptam M. J. budapesti hallgatómtól: „Szívesen hallgatom magyarázatait a rádióban egy-egy személynév meg helynév eredetéről. Várom, de biztosan sokan várjuk, mikor beszél arról is, hogy a romániai magyar lakosok újabban csak románul írhatják a magyar faluk, városok hagyományos magyar nevét. Vagy ez nem nyelvhelyességi kérdés?”

A levélre csak azt válaszolhattam, hogy igen, nyelvhelyességi, nyelvhelyességi kérdés is. Mert hiszen furcsa, nehézkes az a folyamatos magyar szöveg, amelyben román helyesírású nevek esetleg magyar ragokkal, képzőkkel ellátva sorakoznak. Nemcsak furcsa, nehezen olvasható, hanem igen sok esetben értelemzavaró vagy érthetetlen is, hiszen az olvasó, az egyszerű magyar olvasó, akinek szánják az írást, jószíval nem is tudja, melyik faluról van szó, hiszen a magyar nevét ismeri, azt tanulta, azt használja, azt szokta meg.

De több ez, mint egyszerű nyelvhelyességi kérdés. Az emberi jogok kérdéskörébe tartozik; a rendelkezés az anyanyelv szabad használatának jogát sérti, azt a jogot, amelyet állami törvény is biztosít a nemzeti kisebbségeknek, tehát a magyarságnak is. Mert hiszen nekik a törvény által biztosított van az anyanyelv szabad használata, továbbá könyvek, újságok, folyóiratok, színházak és minden fokú oktatás a saját anyanyelvükön. Már pedig a nevek, a helységnevek, tájnevek elidegeníthetetlen részei szókincsünknek. S ezen felül még az illető táj és ember életének, múltjának igen fontos emlékei is.

Őszintén szólva én nem ismerem ezt a felsőbb intézkedést, a rendeletnek azt a szövegét, amely a mostani gyakorlat mögött áll. De a gyakorlati megvalósítást sem ismerem részleteiben. Csak elgondolkozom, „hangosan” gondolkodom.

Vajon érvényes ez a rendelkezés vagy előírás a múlttal foglalkozó közleményekre is? Mert akkor bizony

egyre-másra anakronizmusba esnének a szerzők, *Cluj-Napoca*-ról írva olyan korban, amikor még ez a név nem is létezett. (Ahogy – mondjuk – anakronizmus, kortévesztés volna a 18. században *Budapest*-ről, vagy 1914 előtt *Petrograd*-ról, 1924 előtt *Leningrad*-ról írni, beszélni.) S mi lesz az egykori történelmi események leírásával? A *segesvári* csatát, a *világosi* fegyverletétel, a *piski* hídnál való ütközet nevet fog változtatni? Vagy – a gondokat elkerülendő – ezek kimaradnak a történelemből, a romániai magyar gyerekek iskolakönyveiből?

De gondoljunk az irodalomra! Hogy ír majd valaki Adyról *Nagyvárad* említése nélkül? Elképzelhető persze, hogy a költő *oradeai* tevékenységéről ír, vagy arról szól, hogy Kemény János találkozik szervezett az erdélyi íróknak Brincovenestiben (eddig úgy tudtuk: *Marosvécsen*), de mi lesz magukkal a művekkel? Ezeket mégse lehet átírni, „korszerűsíteni”? Hogy szól majd a *Zilahi ember nótája*? Vagy – meszebb menve – *A nagyenyedi* két fűzfa, Jókai emlékeztető szép novellája

emlegetését is kerülni kell? Egyáltalán: ilyen szempontok is meghatározzák, befolyásolják majd a lapszerkesztőknek, tankönyvíróknak, irodalmi antológiát összeállítóknak a munkáját? Mert akkor bizony Petőfi-nek, Arany-nak is sok verse szorul ki a válogatásból.

Gondolataimat tovább fűzve: hogyan számolnak majd be az újságírók a népdalt még éneklő közösségekről? Mert vannak s remélhetőleg lesznek is ilyenek. Nekik állította össze Jagamas János és Faragó József a „Romániai magyar népdalok” című gyűjteményt. (Kriterion, 1974.) A *Kolozs város* nem nagy város; a *Harangoznak Szebenbe*; a *Szék* városán verbuválnak kötéllel; a *Nem messze van ide Kismargita*; az *Inaktelkén* megoldult a pálinka – és sok más, erdélyi városnevet, falunévet is tartalmazó népdal a magyar népköltészet remeke. Veszteség volna, ha életben maradásuk esélyeit az új rendelkezés is kisebbitené.

S a népdalokról eszembe jutnak nyelvünk virágai, a szólások, közmondások. Bizony, ezek közül is igen sok fűződik egy-egy tájhoz, faluhoz, városhoz. (Például: *Okos, mint a tordai kos*.) A nyilvánosság napfényéről ezek is katakombákba szorulnak vissza?

Folytassam? Tulajdonképpen még lehetne hosszasan. Például a *kolozsvári* káposztával meg a *brassói* aprópecsenyével és még sok egyébvel. De mára talán ennyi is elég.

Befejezésül még csak annyit – a teljesebb igazság kedvéért –, hogy a magyar helységnevek használatának kérdése, gondja más tájakon is jelentkezik, de nem ilyen nyersen, kíméletlenül.

Lőrincze Lajos

A nevek „kiforgatásáról”

A nemzeti-nemzetiségi öntudattal legszorosabban összefügg az anyanyelv, ezzel pedig a névhasználat. Negatív példa e tekintetben a nyugati országokba, főként pedig az Egyesült Államokba elszármazott magyarok névcseréje, illetve keresztnevüknek a környezetnyelvre való „lefordítása”. Pedig hát náluk, ahol semmi sem korlátozza a „keresztnev” tetszés szerinti, akár ötletszerű megválasztását, szükségtelennek látszik az efféle átídomulás, bár gyakorlati szempontok megokolhatják (asszimilációs törekvés, kiejtési nehézség, jó hangzás).

A magyar személynevek „lefordíthatóságának” kérdése elsősorban a szomszéd államok vonatkozásában áll fenn. Időszerűségét nyomósítja az a romániai rendelkezés, amely eltiltja a nemzetiségi helynevek használatát, és korlátozza a keresztnevválasztást. (Az ötlet egyébként nem új: már a húszas években is kötelezővé tették a hivatalos, román helyneveket, és tervszerű törekvés volt a magyar személynevek románosítása.)

Nem tudok azonban arról, hogy Csehszlovákiában érvényben volna hasonló utasítás, ezért meglepődtem, amikor baráti figyelemből hozzám jutott a *Nové Zámky-i*, azaz érsekújvári *Heti Hírlap* című magyar nyelvű újság egyik száma, Délnyugat-Szlovákia közéleti, kulturális és sporteseményeiről beszámoló hírekkel.

Azon kevésbé csodálkoztam, hogy mindenütt szlovák helységnevek állnak a szövegben (*Nitra, Irencin, Irnava*), bár természetesen volna a két-nyelvű, zárójeles megoldás. (Egy-két kivétel: *Nyitra folyó, Csallóköz, Er-*

dély.) Meglepett azonban a hírekben szereplő sok magyar személynévnek szlovák mintára való „szabványosítása”: *Anton Dobrota, Josef Šutka, Pavol Uhrin, Alžbeta Hlavatá, Šarlota Briestenská, Valéria Ulíšová* stb. mellett *František Kiss, Karol Pintér, Jozef Nemeš, Ladislav Balogh, Ladislav Boroš; Andrea Kvassayová, Anna Balážová, Terézia Tóthová, Alžbeta Farkašová* stb. áll. (Csak a nyilvánvalóan magyar neveket említem.) Furcsa, sőt meghökkentő ez az egyformásítás, különösen akkor, ha – mint *Balogh László* és *Boros László* esetében – kiemelik, hogy magyar nemzetiségűek; a nőknél pedig a keresztnevűgys jelölő nemüket, fölösleges tehát a szlovák nőnemképző. De a keresztnevű lefordításától függetlenül is határozott tendenciára vall a kezdőbetűvel jelzett keresztnevű fordított sorrendje is: *L. Hegedűs, A. Gábor*. A szlovák helyesíráshoz való igazodást mutatják az ilyen névalakok: *Puskáš, Farkaš, Nemeš, Kanás* (Kanász?), *Kováč, Bako* („lehull az ékezet”), *Sabopál* (!) stb. A lapban mindössze két olyan nevet találtam, amely őrzi alakjának és viselőjének magyarságát: *Hinzeller László, Dr. Vida István*. (Ők talán külön ragaszkodtak ehhez?)

Ha szlovák nyelvű szövegben állnának a magyar nevek, természetesen vennők sorrendjük megfordítását, de a keresztnevű lefordítása nélkül; ennek eredeti alakja is kifejező módon hozzátartozik magyar voltunkhoz. A keresztnevű alakja ugyanis többnyire már jelzi viselőjének nemzeti(ségi) hovatartozását, függetlenül az esetleg más jellegű családnevtől (l.: *János, Jean, John, Johann, Giovanni, Jován, Iván* stb.). A név egyéniségünk szerves része, elidegeníthetetlen tartozéka, azonosság tudatunk alapja, s mint a névlélektan bizonyítja, szinte mágius erővel kapcsolódik az emberhez.

Valószínű, hogy már a csehszlovákiai magyarság szervezete, a Csemadok is felfigyelt erre a visszásságra, a magyar neveknek magyarságukból való „kiforgatására”, amit tetéz az írásmód számos következtelensége, felemássága is. De talán nem fölösleges ez a kis utalás sem.

Majoros Mihály

Éber szemmel, füllel
TÉLI EMLÉK

BVK-s felnőtt

Művelődési belépőjegy

„A” jelű

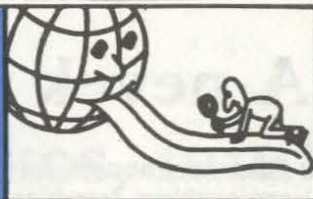
Árjegyzék szerint

Kommentár nélkül

№ 000843

közvetteszi: U. I.

Rejtett idézetek

A Népszabadság Mondd és ird című rovatában Simon Zoárd a publicisztika nyelvéből hoz fel téves, illetőleg tévesen alkalmazott idézeteket (Füstbe ment idézetek: 1988. dec. 31.). Egyik példája: Fortélyos félelmeiket kell még legyőznünk, hogy jól érezzük magunkat ... a világban. Amely, Voltaire-rel szólva, kétségtelenül a létezők legjobbika." „Csak-hogy Voltaire – teszi hozzá S. Z. – teremtményével, Pangloss mesterrel mondatja ezt, hogy Leibnizen csúfolódjon.” Magam pedig hozzáfűzném: a fortélyos félelem is idézetféle, mégpedig József Attilának Hazám című verséből, csakhogy idézet voltára semmi sem utal a szövegben.

Efféle rejtett – de persze helyesen alkalmazott – idézetek a szépirodalomban is előfordulnak.

Lássunk néhány példát!

„Ahol a Balatonból csordogáló Sióhoz hirtelen társul szegődik északról a Sárviz, de mégsem ömlik bele, hanem egy vármegye hosszán két-három kilométernyi távolságban mellette ballag, szinte kar karban, kacérkodón át-átkacsintva, mint az andalgó szerelmesek – én ott vagyok honn, az az én világom. A két folyónak egy ágya van, hatalmas, termékeny, széles, mondhatnám családi kettős ágya. Kétoldalt enyhe lankák és szelíd dombok díszével, melynek látkepe, mintha festve volna, ugyancsak egy békés, derűs otthon falára. Fent Sárrét, lent Sárköz – ahol majdnem minden falu neve Sár-ral kezdődik –, ez az én vidékem. Hátam mögött, de csak karnyújtásnyira az édes Völgységgel, ahol »az ifjúság képét öltve magára, ábrándozva bolyong« – bolyongott egy életen át Vörösmarty lelke, »hordozva szelíd kötelét az elomló szöke hajagnak«.”

Ezeket a sorokat Illyés Gyula írta le a Puszták népében (Illyés Gyula művei III, 23–4). A Völgység ábrándos rajzába Vörösmarty sorai játszanak bele. Hogy idézetről van szó, azt megmutatják az idézőjelek; de hogy a szép lejtésű hexameterek magától

Vörösmartytól valók, a költő megnevezése csak sejteti, s csupán az avatott olvasó ismerheti fel, visszaemlékezve a Széplak című elbeszélő költeménynek a Völgység tájképét s a Perczel Etelka bájos alakját felidéző soraira.

Ám a szövegben van egy másik, rejtettebb idézet is, költői visszaemlékezés, reminiscencia: én ott vagyok honn, az az én világom. Olvasóink bizonyára nyomban felismerik, hogy ez a csaknem szó szerinti idézet – mégpedig idézőjel nélkül – Petőfitől való, Az alföld című verséből: „Lenn az alföld tengersík vidékin / Ott vagyok honn, ott az én világom”. Aligha véletlen, hogy a szelíd dunántúli táj leírásába Petőfitől átvett vendégszöveg illeszkedik bele, mint a művészi bútor sötétebb felületébe a világosabb színű intarzia; Illyés ugyanis néhány lappal később éppen arról vall, milyen hatással volt rá mint fiatal diákra a ráeszmélés: Petőfi is járt, élt és alkotott ezen a vidéken.

A rejtett idézeteket az is jellemzi, hogy hiányzik mellőlük az úgynevezett idéző mondat, például az efféle szövegezés: írta Petőfi, mondta Vörösmarty, amiből azonnal kitűnne, hogy idézetről van szó. Az ilyen vendégszövegeket, reminiscenciákat, intarziákat Dömötör Adrienne nyomán (Magyar Nyelv, 1988. 285) grammatikailag nem jelölt idézetnek nevezhetjük.

Következő példánk Kosztolányitól való, aki Petőfi Sándorka című bravúros szerkezetű novellájában leírja 1822 szilveszter éjszakáját, s a császárvárosból kiindulva fokozatosan közeledik a központba állított eseménynek, Petőfi születésének a színhelyéhez:

„Sömjék, tócsák befagytak, keréknyom sincs, mindent beföd a hó súbája.

Távol puska durran. Farkasra löttek, piros vér csöpög a fehér hóra.

Arnyék vagy kísértet, de lovas vágat át a riadt csöndön, ideges paripán. Fölötte varjú károg.

Szélmalom áll fagyott szárnyal, bénultan, mint óriási madár, mely nyáron kereng, az arany levegőben délibábok után röpül.

A kiskőrösi pusztaság ez, melyen csak akácok tengenek hónymta fővel, kocsmablak vöröslök, meg a bakter rekedt hangja hallik:

– Tizenkettőt ütött az óra.”

(Kosztolányi: Novellák. 1957. III, 64)

A leírás finom szövetén átvilágítanak a Petőfi-versek. Előbb A farkasok dala: „Itt kívül a hideg, | Az éhség ott belül, | E kettős üldözönk | Kínöz kegyetlenül: | | S amott a harmadik, | A töltött fegyverek, | A fehér hóra le | Piros vérünk csepeg.” Majd – sejtelmesebb fényel – A pusztaság, télen: „Alkonyat felé ... | A rónára halvány ködök települnek, | S csak félig mutatják | A betyár alakját, | Kit éji szállásra prüsszögve visz a ló ... | Háta mögött farkas, feje fölött holló.”

Vendégszövegek alkalmazása mint alkotói módszer mai íróink közül különösen Esterházy Péterre jellemző. Például Otthon című írásában, amely a Kөрkép című novellagyűjtemény 1987-i kiadásában jelent meg, mondatok hosszú sorát veszi át kisebb-nagyobb változtatásokkal Nádas Péternek ugyanott közzétett Hazatérés című elbeszéléséből. Idézőnk ez utóbbiból: Úgy éreztem magam a saját mondataimban, mintha idegen ruhában járnék. Hol ilyen, hol olyan ruhákban. Levetett ruhákban, agyonmosott ruhákban, jelmezekben. (Kөрkép, 1987. 354) – S ime Esterházy: Soha nem éreztem magamat a saját mondataimban úgy, mintha idegen ruhában járnék. Hol ilyen, hol olyan ruhákban, azt igen. Levetett ruhákban, agyonmosott ruhákban, jelmezekben, azt igen. Soha nem voltak identitásproblémáim; az általam leírt mondat az enyém, így gondoltam. – S mindehhez a következő jellemző jegyzetet fűzi hozzá: „Talán ezért is bonyolódhattam bele olyan egyszerűen a vendégmondatokba. Ha másnál látom, tanárossan húzogatom a szám szélét. Végtelenül homályos ügylet, úriember illet nem csinál.” – Majd így folytatja: „Most, bevezetvén, ha mást nem, magamat a szépséges irodalomba, nem tudom, mit gondolok. Ennek örülök, mert ez így van rendjén, úgy érzem, fantasztikus, regényes kalandok várnak rám.” (Kөрkép. 1987. 161–2)

1988-ban jelent meg Esterházy Péternek Bevezetés a szépirodalomba című gyűjteményes kötete. Ennek végén (hat oldalon át: 719–724) több

A tölteléksszavak, a fölösleges, funkciójukat veszített szókapcsolatok és a divatszavak kétségtelen rokonok, ám rendszerint mégsem teljesen azonosak. A divatszót a pillanatnyi divat szüli, és szerencsére, ahogy jön, úgy hosszabb-rövidebb idő múlva el is tűnik, használata modorossá, hovatovább neveltségessé válik. Ilyen divatszót volt nemrég a *modell*. A 60-as években alig akadt olyan tudományos igényű írás, amelyben elő ne fordult volna legalább egyszer-kétszer.

A *modell* azóta kikopott, ám született helyébe egy újabb divatszót, amely egyben beszéd-tölték is. A 70-es évektől fogva egyre sűrűbben találkozom vele írásban, de főképp az élőbeszédben. Ez pedig a *pontosan* és változatai: a *pontosabban* és az *egészen pontosan*.

Egy labdarúgó-mérkőzés közvetítésekor hangzott el: „Még hét, *pontosabban* nyolc perc van hátra a féldőből.” Aztán a játékidő második részében: „Még fél óra, *egészen pontosan* harminc perc van hátra.” (Kossuth rádió, 1984. júl. 28.) Továbbá: „Kezdetben – *egészen pontosan* már a mi időnkben – volt a kockás taxi.” (Népszabadság, 1988. márc. 1.) Ugyancsak a Népszabadságban olvashattuk: „Százötven esztendeje jelent meg – *egészen pontosan* 1836-ban – a Szerb népdalok és hős regék című kötet.” (1987. jún. 9.) Nyilvánvaló, hogy a hír fogalmazója csak azért írt százötven esztendőt, hogy mindjárt hozzá is tehesse: *egészen pontosan* nem is százötven, hanem eggyel több annál. Sokszor használják kiigazításra: „A Színházi Élet 1937-ben, *pontosabban* 1938-ban szűnt meg.” (Kossuth rádió, 1988. máj. 8.) Ez se rossz: „Jó estét! *pontosabban* jó napot! (Tv,

Fontoskodó pontoskodás

1988. febr. 15.) Ezt már fokozni sem lehet: „*Hajszálpontosan* 12 órakor kaptuk a hírt.” (Uo. 1988. máj. 20.) És 1988. augusztus 8-án a Déli Krónika bemondónője így „*pontosított*”: „*Pontosan* a Déli Krónika után nem sokkal...” Ez aztán igazi pontosítás: *pontosan* – nem sokkal!

A számneveket is igencsak divik pontosítani: „Kiderül azonban, hogy bár Boda az ősszel mindössze hat alkalommal fért be Verebes csapatába, az ára nagyon borsos. *Egészen pontosan* ötmillió forint.” (Népszport, 1988. jan. 11.) „Egy kép is van, *pontosabban* kettő is van a címoldalon” – mondja a műsorvezető egy Pirandello-kötet ajánlása alkalmával. (Kossuth rádió, 1984. júl. 19.) Szintén a Kossuth rádióban hangzott el: „Több hírünk van, *egészen pontosan* kettő.” (1986. okt. 16.)

Különösen a helymegjelölésnél hallunk, olvasunk efféle pontosításokat. „A városzéli településen, *pontosabban* Kőbányán.” (Kossuth rádió, 1984. júl. 20.) – „Bodonyi próbajátékot játszott Ausztriában, *egészen pontosan* Linzben.” (Kossuth rádió, 1987. nov. 4.) A tv-ben: „A helyszín *egészen pontosan* Rákospalota.” (1986. júl. 27.) – „Most Zuglóba látogatunk el, *egészen pontosan* a Lengyel utcai iskolába.” (1988. ápr. 19.) Újságcikkekben: „A kenguru Londonból érkezett gazdáival Budapestre, s jelenleg ideiglenes lakóhelye a hónap végéig a Városliget, *egészen pontosan*

a Nagycirkusz.” (Népszabadság, 1984. júl. 25.) – „Egy órával az örök-rangadó után a belvárosban, *egészen pontosan* a Váci utcában.” (Népszport 1987. nov. 26.)

Igen kedvelt tölteléksszó a magyarázkodásra, helyesbítésre. „A küzdelem sokféle lehet. *Pontosabban* sokfélevé válhat.” (Magyar Nemzet, 1988. jan. 19.) – „Láttam a bikádpusztai fanyűvő embert a péntek éjféle hirdetőben, rettenetes volt. *Egészen pontosan* nem is a fanyűvőt mutatta a kamera, hanem az áldozatot.” (Élet és Irodalom, 1988. jan. 15.) – „Cím-szavak vagy *egészen pontosan* címmondatok” (a tv-híradó bevezetője). – „Persze igazán méltatlan szerepbe kényszerítő helyzet volt. Még *pontosabban* maga a szerep, Latinovits utolsó színpadi alakítása.” (Népszabadság, 1987. dec. 27.) Újabban a kérdésekre sem *igen* a válasz, hanem ehelyett egyre gyakrabban halljuk: *pontosan*.

Nem minden esetben kifogásolható a *pontosan* használata, de a főtebb közölt mondatokban fölöslegesen használt divatszót, neveltségessé váló modorosságot, vagy éppenséggel fontoskodó pontoskodást. Ha a mondani-való árnyaltabb megjelölést vagy módosító magyarázatot kíván, a *pontosan* mellett nyelvünk bőséges választékot kínál erre. Íme: *helyesen, helyesebben, vagyis, illetve, illetőleg, közelebbről, nevezetesen, jobban mondva, egyszerűbben*, esetleg az idő megjelölésekor így: *éppen három éve, kereken négy éve*. A sok bosszantó példa után hallottam egy dicsérendő fogalmazást is: „A legismertebb *vagy inkább* az egyetlen ember.” (Kossuth rádió, 1988. júl. 23.)

Bikácsi László

mint ezer forrást nevez meg – az Aacheni Névtelentől Zsombok Tímár Györgyig –, ahonnan szó szerint vagy torzított formában idézeteket, szövegeket vesz át. Ezek a különféle módon – tipográfiával, montázstechnikával – elkülönített vendégszövegek (persze nem minden írásában egyformán) helyenként szinte eltakarják saját mondatait.

A vendégszövegek alkalmazásának

szükséges esetével találkozunk Örkény István egyperces novelláiban, ezeknek egyike-másika teljes egészében idézetzsámbe megy. A Mi mindent kell tudni című rövidke novella (Örkény István: Egyperces novellák. 1988. 234) nem más, mint egy régi villamos-átszállójege hátulján szereplő előírásnak – paródiaszerűen ható – szó szerinti „újraaközlése”, a szabályok gúzsába kötött emberi életre való dermesztő utalással. S még hát-

borzongatóbbnak hat – a groteszk írások környezete által fel is fokozva – a Kivégzési szabályzat című egyperces, az idevágó ítéletvégrehajtási szabályoknak változtatás nélkül idézett szövege.

Rejtett idézetek persze nemcsak a szépprózában fordulnak elő, hanem versekben is. De erről majd más alkalommal kívánok írni.

Rácz Endre

Petőfi: Mi kék az ég!

A régi stilsztikák nagyon sokra becsülték a szép hangzást, azt, hogy a beszéd zeneileg is kellemesen hason ránk. Stilushibának számított tehát a rossz hangzás, vagyis a gyakori mássalhangzó-torlódás, a sok egymás utáni magánhangzó, az egyhangúság, továbbá ragok, jelek, szavak, kifejezések stilsztikai cél nélküli, felesleges ismétlése.

A rossz hangzásnak egyik fajtája az úgynevezett darabosság. Ez azt jelenti, hogy beszédünkben sok egytagú szó kerül egymás mellé. Valóban még kimondani vagy felolvasni is nehéz pl. az efféle darabos mondatokat: „Ma már ott volt ám a fiú is, de biz most sem szólt egy szót sem”.

Ezúttal azonban éppen arra akarok rámutatni, hogy a szépirodalom, a költő a darabos stílust is mintegy a maga javára tudja fordítani. Mégpedig úgy, hogy ennek a jelenségnek is stilsztikai szerepet ad, azaz stilsztikai célból él vele, s ilyenformán nemcsak helyénvaló, hanem fontos kommunikációs eszköz lesz belőle.

Jó példa erre Petőfinek „Mi kék az ég!” című verse, mégpedig két szakaszánk négy kezdő sora. Lássuk az egészet:

Mi kék
Az ég!
Mi zöld
A föld!
Zöld föld felett, kék ég alatt a
Hangos pacsirta füttyörész;
Dalával a napot kicsalta
A nap rá gyönyörködve néz.

Mi kék
Az ég!
Mi zöld
A föld!
Zöld a föld, kék az ég, tavasz van.
És én oly sült bolond vagyok,
Hogy idebenn a szűk szobában
Kadenciákat faragok!

A vers a kirobbanó tavaszt köszönti, a Petőfire magára is oly jellemző harsány stílusesszűkökkel. Olyan életvidám hangulat árad ebből a kétszer nyolc sornyi szakaszból, hogy föltétlenül magával ragadja az embert.

Nos, ennek a hangulatnak a megteremtéséhez nem kismértékben járul hozzá – más, itt nem részletezhető tartalmi és formai elemeken kívül – a két szakasz megismételt első négy so-

rának a „darabossága”, vagyis az a tény, hogy ezeket a sorokat két-két egytagú szó alkotja:

Mi kék
Az ég!
Mi zöld
A föld!

Nemhogy darabosnak nem érezzük ezt a két rövid felkiáltó mondatot, hanem éppen e rövid szavak adják meg a vers említett alaphangulatát: a tavasz gyors megérkezése felett érzett általános öröm érzékeltetését. Természetesen ebben – a darabosságon kívül – (már itt az első sorokban) más stílusesszűköknek is szerepük

van. A felkiáltó mondat mindig erős érzelmeket takar. A rövidség – amit nemcsak az egytagú szavak képviselnek, hanem az is, hogy a „milyen kék” „milyen zöld” szokásosabb forma helyett itt a rövidebb és választékosabb, irodalmibb „Mi kék”; „Mi zöld” változatot találjuk – szintén a határozottabb mondanivaló kifejezője. Az úgynevezett jambusi, azaz egy rövid és egy hosszú szótagból álló verslábak („Mi kék| Az ég! Mi zöld | A föld!”) – gyorsabb tempót sugallva – ugyancsak a harsány hangulatot erősítik. És ebbe az irányba hat még egy – valójában nyelven kívüli – tényező: a költőnek az az eljárása, hogy csupán két-két szót helyez egy sorba, így a sorvégi szünetekkel még pattozóbbá válik a vers zenéje.

Szathmári István

Március 1-jén nyílik a **DIADÉM FITNESS CLUB**

Szolgáltatásaink:

- **BADIBUILDING**
- **KONDITIONÁLÓ TÖRNA**
- **ONVEDELEM**
- **JAZZBALETT**
- **AEROBIC**
- **OVIS TORNA**
- **USZODA**
- **FINN SAUNA**
- **KELETI SZÉPSÉG MASSZÁZS**
- **LÁBMASSZÁZS**
- **SZOLÁRIUM**
- **AKKUPUNKTURA**
- **HÉLYI FOGYASZTÁS**
- **FODRÁSZAT, KOZMETIKA**
- **STB.**

Díjmentes fittségi
tesztelés és tanácsadás

Clubfoglalkozások

(büfé, natura-
és bioételek).

Minden korosztály
számára elérhető áron
állunk rendelkezésükre.

Felvilágosítás:

Budapest VI.,

Lövölde tér 4.

(Kleó Szépség szalon
helyén).

Telefon: 221-204,
221-205, 221-206

Éber szemmel, füllel EZ MAGYAR LAP?

Magyar Ifjúság, 1988. március 4.

Szinte hihetetlen, hogy egy ilyen rövid hirdetésben ennyi idegen szó legyen. Mintha nem is egy magyar lapban jelent volna meg, hanem egy külföldiben.

Három részre bontom az észrevételeimet:

1. *Idegen vagy idegen eredetű szavak*
DIADÉM FITNESS CLUB
BADIBUILDING
KONDITIONÁLÓ
JAZZBALETT
AEROBIC
SAUNA
MASSZÁZS
SZOLÁRIUM
AKKUPUNKTURA (Vajon miért írták két *k*-val?)
KOZMETIKA
BÜFÉ
NATURA- ÉS BIÓÉTELEK
2. „Clubfoglalkozások” helyett helyesebb lenne „Klubfoglalkozások”.
3. Kleó Szépség szalon” helyett helyesebb lenne „Kleó Szépség szalon”.

Kis János
Oroszlány

Mi az a „D-nap”?

Szinte minden évben megemlékeznek az újságok a normandiai partraszállásról, ezzel kapcsolatban gyakran használják a címbeli kifejezést, utalva 1944. június 6-ára. Mi is az a „D-nap”? Sokan úgy magyarázzák – bizonyára az angol–magyar szótár alapján –, hogy ez a *D* a *debarcation* (partraszállás) angol szó rövidítése. Természetesen ezt magyarok mondják, mert ez a kifejezés maradt meg történelemtudományainkban is; a „*D-day*”-nek megfelelő magyar kifejezés nem honosodott meg a köznyelvben.

De nemcsak angol–magyar szótárak vannak, hanem például angol–francia is! Ott ez áll: *D-day* = *jour J* (Harrap, London, 1974). Azaz: a francia saját *nap* szavát és annak kezdőbetűjét adja meg az angol fordítás megfelelőjének, mintha magyarul *N-nap* lenne.

Dallos-szótár

KITETTÉK A SZÜRÉT

Mostanában nemcsak a katonai nyelvben használják ezt a kifejezést egy fontos esemény, művelet, támadás első napjaként, hanem sportesemények, választások előtt is gyakori az ilyen visszaszámlálás: *jour J* minus 2, *jour J* minus 1. Magyarul azt mondhatnánk, hogy még két nap a nagy eseményig, a *nagy napig*.

A *debarcation* szó emlegetése azért is téves, mert az *óra* szó is előfordul pontosan ilyen értelemben, a szótárak ezt is éppen úgy jelzik, csak itt nem a napot, hanem az órát adják meg a kezdés időpontjával: *H-hour* = *heure H*. Itt már nem nagyon lehetne valami *h*-val kezdődő szót találni, hogy a rövidítést „magyarázzuk” ...

Elismerve, hogy a történelem leg-híresebb „D-napja” valóban a normandiai partraszállás első napja volt, megemlítjük, hogy nem az volt az egyetlen. Erre példa magyar fordításban is van. A csendes-óceáni nagy csaták egyikéről szól Walter Lord „Hihetetlen győzelem” című regénye. A midway-i csata 1942-ben volt, két évvel a normandiai partraszállás előtt. A Zrinyi Katonai Kiadó lektorai által is ellenőrzött fordításban (1951) ez áll a 15. oldalon: „Minden az *N-nap* köré épült”. Tehát itt a fordító, Auer Kálmán pontosan a magyar *nap* kezdőbetűjével adja vissza az angol *D*-t! A visszaszámlálást is így fordítja: „N-3”, „N-2”.

Hogy aztán a *debarcation* szót véglegesen elfelejtsék azok, akik a *D*-t abból magyarázták, minden napilapunk megemlíti a „D-nap” kifejezést 1988. augusztus 8-án, amikor az iraki–iráni háború befejezésének várható napját elemzik: „... a tűzszünet kezdetét jelentő *D-nap* kihirdetése után hozzáláthatnak a tűzszüneti határozat más rendelkezéseinek érvényesítéséhez”. Ugyanis az ilyen „D-napok” csak utólag köthetők dátumhoz, hiszen éppen azért van „D-day” az angolban, mert nem tudják (vagy titkos, és ezért nem akarják) közölni előre a pontos dátumot.

A *debarcation*-nal való magyarázkodás majdnem olyan, mint a segélyhívó S. O. S. rövidítésnek mondattá való utólagos feloldása, holott eredetileg csupán az egyszerűségéért választották ezt a jelet, 1906-ban.

Kovács József

Szabó Zoltán:

Szövegnyelvészet és stilsztika

Tankönyvkiadó, 1988

A szakmai körökben jól ismert, határainkon kívül élő szerző újabb kötetével gazdagította a nyelvészeti szakirodalmat. „Célunk az – olvashatjuk az előszóban –, hogy a szöveggel, főleg a szépirodalmi művekkel mint szövegegységekkel foglalkozó szakemberek és oktatók, valamint az eziránt érdeklődők számára ismertté tegyük az új tudományok számító szövegnyelvészetet és stilsztikai hasznosításának a lehetőségeit.”

A könyv első részében elméleti fejtegetések találhatók az új és divatos tudományágról, a szövegnyelvészeletről, a stilsztikával való kapcsolatáról és a stilusztikáról. A második részben stilsztikai elemzések olvashatók, az elméleti részben kifejtett elvek alkalmazásai.

Az elemzett művek kiválasztásakor három szempont vezette a szerzőt: az első az, hogy vers és próza egyaránt szerepeljen, minthogy az utóbbi elemzését eléggé elhanyagolták, és emiatt még ma is az a látszat, hogy vizsgálata megoldhatatlan feladat, vagy legalábbis sokkal nehezebb, mint a versé. A második szempont a változatosságra való törekvés, azaz eltérő művek elemzése, hogy így több legyen a módszertani tanulság. A harmadik, hogy egymáshoz közel álló művek is legyenek, hogy a hasonlóságon alapuló árnyalatnyi különbségek jellemzésének sajátos nehézségeit is megismerhessük. Az elemzett művek: Csokonai: Tartózkodó kérelem; Ady: Párisban járt az ősz; József Attila: Favágó, Nyár, Határ; Mikszáth: A néhai bárány; Bródy Sándor: Az ezüst kecske; Kosztolányi: Fürdés.

Graf Rezső

Dunántúli Napló

Honismeret

30 éve történt

A mecseki Misina kilátó

Később Kiss József nevét vette föl

Valakinek a nevét csak személy vagy valamilyen csoport, közösség *veheti fel*. Építmény sohasem!

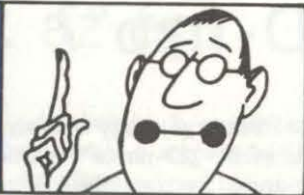
Éber szemmel, füllel

FURCSA
MEGSZEMÉLYESÍTÉS

(Dunántúli Napló, 1988. 6. 1.)

Beküldte: Ónozó Lajos
7300 Komló, Székely Bertalan
u. 79.

T. Urbán Ilona

A „Beszélni nehéz!” országos mozgalom

Több mint egy évtizedes története során a Beszélni nehéz! mozgalom országossá terebélyesedett. A „nagy család” különféle összejövetelein (közönségtalálkozón; körvezetők beszélgetésén a Rádióban; a tanárok nyári táborozásán) látszik igazán, hogy a résztvevők hazánk különböző tájairól – majd minden megyéjéből – érkeznek, s különböző iskolatípusokat, közösségeket képviselnek. A rádió Beszélni nehéz! műsorában idézett levélrészletek írói kisebb-nagyobb településekről postázzák megoldási javaslatukat.

Úgy gondolom, azt nem is érdemes megkísérelni, hogy pontos számadatokkal határozzuk meg: egy adott időpontban hány intézményben működik kör, és hány felnőtt levelező tartja velünk a kapcsolatot. Szinte minden adásban hallhatunk új szakkörök szerveződéséről vagy olyanok visszakapcsolódásáról, amelyek korábban szüneteltették működésüket. Tudjuk azt is, hogy vannak ún. lapangó körök, amelyek – bár működnek, a példamondatokat megoldják – még nem gyűjtöttek annyi bátorságot, hogy a Rádióba is elküldjék az általuk jónak vélt megoldást.

A legtöbb kört az általános iskolákban sikerült megalakítani. A működő szakköröknek több mint egyharmada ebben az iskolatípusban szerveződött. Hogy nem a település nagysága határozza meg, hol jön létre nyelvművelő kör, azt a címlapunk térképe jól érzékelteti. Az egészen kis falvaktól a megyei jogú városokig bárhol összeállhat egy lelkes csoport, hogy a beszédműveléssel foglalkozzék. Fájó pont, hogy a fővárosi általános iskolák eddig még nem kapcsolódtak be mozgalmunkba. Nagyon fontos lenne, hogy a közeljövőben őket is megnyerjük az ügynek.

Bár az országban gimnáziumból jóval kevesebb van, mint az imént említett iskolatípusból, a köröknek

mintegy negyede itt jött létre. Érdekes, hogy több helységben csak gimnázium(ok)ban alakult(ak) Beszélni nehéz! kör(ök), noha más iskolatípusok is találhatóak a városban (pl. Miskolc, Pécs stb.). Az ellenkező végletként itt is Budapestet érdemes megemlíteni, mert nappali tagozaton sehol nem szerveztek még – a mozgalomunkhoz kötődő – szakkört.

Örvendetes, hogy szakk munkásképzőkben működik az országban kb. 14 százalék. Tudjuk, hogy a tanulók ide érkeznek a legalacsonyabb nyelvi képzettséggel, s a legtöbb kudarcélménnyel. Többségük közömbös, írni-olvasni alig tud, korábban nemigen vett részt olyan tevékenységi formákban, amelyek érdeklődővé, fogékonyá tették volna őket az anyanyelv iránt. Ezért is fontos, hogy minél több követője legyen azoknak az intézményeknek, amelyekben sikeresen működő szakk munkásképzős nyelvművelő csoportok formálódtak.

Mintegy 12–13 százalékát teszik ki az összes Beszélni nehéz! körnek a szakközépiskolákban tevékenykedők. Az egészségügyi, közgazdasági, vendéglátóipari szakmától kezdve a különböző ipari szakmákig, sokféle szakképző intézményből érkeznek levelek megoldási javaslatokkal. Éppen a szakközépiskolák példái mutatják, hogy: ahol található olyan tanár, aki a magyar nyelv ügyét híven pártolja, ott a tanítványok szakmai irányultságától függetlenül is életre kelhetnek beszédművelő körök.

Sajnálatos, hogy a szakiskolák mindössze három iskolával képviseltetik magukat (két gépiróiskola és egy egészségügyi szakiskola).

A felsőoktatás intézményei közül a tanítóképzőkre támaszkodhatunk (Debrecen, Sárospatak, Győr). Pedig biztosan kevesebb lenne a panasz, ha az egyetemek és tanárképző főiskolák olyan pedagógusokat bocsátanának útjukra, akik fontosnak érzik, mun-

kájuk természetes részének tartják az anyanyelvet pártoló kezdeményezések támogatását.

Hitünket erősítik azok a „különleges” szerveződések, amelyek szintén adalékol szolgálnak ahhoz: csak akarat és jószándék kérdése, hogy akar-e valaki foglalkozni a „Beszélni nehéz!”-zel, vagy nem. Győrben és Miskolcán az óvónők fogtak össze, hogy szakköröket alakítsanak; Szegeden „Baráti Kör” működik, amely elkészíti a megoldási javaslatait; Mosonmagyaróváron, a városi könyvtár csoportja is megfejté a rádióban elhangzó rejtvényeket. A műsor szerkesztői az utóbbi időben olyanoktól is kapnak levelet, akik esti tagozaton tanulnak (Eötvös Gimnázium; Dolgozók Közgazdasági Szakközépiskolája – mindkettő budapesti). Néhány helyen önálló kollégiumi kör szerveződött, pl. Sárospatak, Komárom, Hatvan városában. Többször kapott dicséretet és jutalmat a főtí Gyermeke város csoportja. A következő példák bizonyítják, hogy még az iskolai kerethez sem kell mereven ragaszkodnunk. A Beszélni nehéz!-hez kapcsolódó munka folyhat művelődési házban (Kenderes), úttörőházban (Szeged); színjátszó körben (Mohács). Az utóbbi három „műfaj” mindegyikéhez megemlíthetjük példaként Kisújszállást is.

Az elmúlt évek bizonyították: a legtöbb helyen egy-egy lelkes tanár munkájának eredménye, hogy az iskola bekapcsolódott a mozgalomba. Ha az illető nyugdíjba ment, vagy más okok miatt távozott, az utódok – többnyire – nem folytatták a munkát. Ezért is fontos, hogy a tantestület minél több tagja támogassa ügyünket. Az utóbbi időszakban – a tanuló körök mellett – a tantestületek is csoporttá szerveződtek a következő intézményekben: Gépiró és Gyorsíró Szakiskola és Széchenyi Kereskedelmi Szakközépiskola – Komárom; a Ballassa J. Egészségügyi Szakközépiskola, valamint a Radnai Gépiró és Gyorsíró Szakiskola – Budapest; Táncsics M. Gimnázium – Siklós. Úgy gondolom, a továbblépést nagyban segítené, ha mind több pedagógustestület látná be, hogy a személyes példamutatásnak van a legnagyobb nevelő ereje. A legszebben megfogalmazott felhívások sem érik el a céljukat, ha a „címeztek” nem érzik hitelesnek és igaznak az elmondottakat.

A műsor indításakor és azóta is nagyon sokat segítettek azok a felnőtt

levelezők (kb. 15-en), akiket *egyéni versenyzőkként* tartunk számon. Az ő tevékenységük nem kevésbé fontos része a Beszélni nehéz! mozgalomnak, mint a csoportban munkálkodóké. Csak hálával emlékezhetünk meg róluk, hiszen a műsor indulása utáni első időszakban az ő tevékenységük biztosította a folyamatosságot. Bár (szerencsére) ez csak feltevés, nélkülük talán meg is szűnt volna a moz-

MI VOLT „NAGY”?!

November hetedike körül minden évben sűrűn hallható a rádióban és a televízióban ez a kifejezés: „a nagy októberi szocialista forradalom”. Gyakran hangzik ez úgy, hogy a „nagy” és az „októberi” jelzőket egy lélegzettel mondják ki, erős hangsúllyal az elsőt, s hozzákapsolva a másodikat. Ezáltal azt a hatást keltik, mintha az „október” lett volna nagy, nem a forradalom: a túlhangsúlyozás révén – kiemelés helyett – éppen csökkentik a jelentőségét.

Jobb volna talán a két jelző között egy pillanatnyi szünetet tartani.

Halmay József
(Budapest)

Talán nem is a szünet hiányzik itt, hanem az önálló hangsúly. – Gondoljuk csak végig!

Az esemény „forradalom” volt, sok egyéb történelmi mozzanattól eltérően. Jellemzője, hogy „szocialista”. De nem erős hangsúllyal, mert nem „szocialista forradalom” a más tartalmúakkal, szelleműekkel szemben, hanem olyan „forradalom”, amelyik „szocialista”; azaz: „szocialista forradalom”; tehát jelzője és jelzett szava egyforma, közeperejű hangsúlyt kíván. – Ez a „szocialista forradalom” (a régi naptár szerint) októberben tört ki, tehát „októberi”. Persze nem a szocialista forradalmak közül az „októberi”, hanem az októberben kitört, s ezért „októberi”-nek minősített szocialista forradalom. Ez a jelző sem kaphat tehát sem többet, sem kevesebbet közepes erejű szakaszhangsúlynál, – S végül: ez az „októberi szocialista forradalom”, akár társadalmi tartalmát, akár történelmi szerepét tekintjük, „nagy” volt. Annak minősítjük; – anélkül, hogy ki akarnánk emelni, mint „nagy”-ot, más (elvben lehetséges) „októberi szocialista forradalmak” sorából.

Szünet tehát sehová sem kell; de a jelzett szó is, az elébe tett jelzői sorozat minden tagja is egyforma, közeperejű hangsúlyú. Így: „a nagy októberi szocialista forradalom”.

Deme László

galmunk, hiszen az iskolák csak késsőbb kapcsolódtak be.

A térképmellékleten is megfigyelhető, hogy az országban *hány helységben* dolgoznak „a családtagok”. Az is kitűnik, hogy vannak megyék, amelyekben sok intézményben szerveződött kör, másutt pedig alig van. Csongrád, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szolnok, Győr-Sopron és Komárom megyék jelentik a bázist. Az ellenkező póluson említendő Vas megye, ahol egyetlen Beszélni nehéz! kör sincs, de Békés, Tolna és Zala megyében is csak egy-egy található; s keveslem a Heves és Veszprém megyében jelzett két-két települést is. Nagyon sokat beszélünk arról: miként szélesíthetnénk tovább mozgalmunkat. Azt gondolom, fontos lenne ezekből a megyékből is sok iskolát csatlakoztatni.

Az imént csomópontokat emlegethettem, s ez annak is köszönhető, hogy a kiemelt megyék egy-egy városában több nyelvművelő kör is működik, pl. Csongrádban Szeged, Szolnok megyében Kisújszállás, Győr-Sopronban Győr, Komárom megyében Komárom város a „központ”. Magyarország térképét nézegetvén feltűnik, hogy számunkra egyelőre fehér folt Zalaegerszeg, Kaposvár, Szekszárd, Szombathely, Pápa, Ózd, Békéscsaba. Amióta megkezdte működését ez a mozgalom, többször kiderült, hogy sok elkötelezett, tenni is hajlandó ember tevékenykedik benne. Úgy gondolom, a már sokszor tapasztalt ügyszeretet, fanatizmus lehet a biztosítéka annak,

hogy újabb résztvevőket sikerül majd csatlakozásra bírni. Remélem, sikerült elegendő példát felsorakoztatnom annak igazolására, hogy bármilyen iskolatípusban, bármekkora népességű településen, bármiféle szerveződésű csoportban foglalkozhatunk a Beszélni nehéz!-zel, csak akarni és tenni kell!

Hogy a „Beszélni nehéz!” országos mozgalom lett, az vitathatatlan. Hogy elégedettek nem lehetünk, az is bizonyos. Amíg a felnőttek és diákok nyelvhasználatában annyi vétséget tapasztalhatunk, amennyit nap mint nap hallunk, addig továbbra is szívós munkára lesz szükség. Sok-sok pedagógus meggyőzésével, az ÜGY mellé állításával bővíthetjük a körök számát, majd a „megfertőzött” kollégák diákok százait és ezreit csábíthatják közénk. A formálódó kis szakkörök segíthetnek olyan értékek újratermelésében, amelyek hiánya vagy gyengesége miatt annyit aggódunk: pl. a vitakészség, a megszólalás felelőssége, az eltérő véleménnyel szembeni türelem, a közös munka (egyáltalán a munka) öröme, az anyanyelv iránti tisztelet, a beszédkultúra fejlesztése, a magatartáskultúra pallérozása, a kisebb és nagyobb közösséghez (nemzet) való tartozás tudata. – Túlzás lenne mindaz, amit most felsoroltam? Egy 15–20 fős csoporttal való együttműködéskor előcsalogathatók ezek az értékek.

Talán érdemes kipróbálni egy „Beszélni nehéz!” kör alakításával!

Kerekes Barnabás

VASÚTI HANGSÚLYFORMÁK

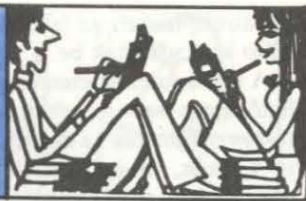
Sok év óta hallgatom már a Beszélni nehéz! adásait, diákjaimmal kéthetente meg is oldjuk a feladványokat. Így hát a fülemet jobban bántja most már egy-egy helytelen hangsúlyforma; zavar az affektálás, s önkéntelenül is odafigyelek, ha valaki nem beszél egyértelműen.

Sokat utazom, így jobban figyelem a vasútállomások hangosbemondóit; s az adásokból okulva bizony gyakran hibásnak érzem. Számtalanszor hallom így: „...a vonat minden állomáson és megállóhelyen megáll”; mintha az volna a legfontosabb, hogy az állomásokon és megállóhelyeken áll meg, noha ez a vonat esetében természetes, s azt kell inkább ki-

emelni, hogy – a gyorsvonattal ellentétben, amely kevés helyen áll meg – a személynvonat „minden állomáson és megállóhelyen megáll”.

A másik ide tartozó példa: „A vonat a második vágányra érkezik; a második vágány mellett kérem vigyázni”. Itt is magától értetődő, hogy a gőzös a vágányon szalad (baj is lenne, ha nem!); korántsem mindegy viszont, hogy hányadikon! A helyes forma tehát ez volna: „A vonat a második vágányra érkezik; a második vágány mellett tessék vigyázni!”

Kliment Zsuzsanna
(Budapest)

Bír

A címben megjelölt igének sok jelentése él a magyarban. 'Birtokol' értelemben ma már ritkán élünk vele, s ha igen, akkor a szónak kissé régies íze van (a Nyelvművelő kézikönyv szerint idegenszerű). Ezt a régiességet kiválóan érzékelteti Esterházy Péter Legyünk c. esszéjében a *bírvágy* szóban. Az eredetileg szintén idegen, németes szerkezetű főnévnek itt pompás a stílushatása.

Sokaknak egészen mást jelent a *bír*: a *kedvel*, *szeret* helyett áll a szlengben, főleg a fiatalabbak beszédében. „*Bírom* a Lizsót, mert tényleg jó tőriórát tart”, mondja a diák. S „nem *bírja* a főnökét, mert kikezdtet vele”, így a beosztottról. Ez a *bír* valószínűleg rövidüléssel, tapadással keletkezett, először nyilván a tagadó formában: *nem bírja*, azaz *nem bírja elviselni* (a társaságát, a modorát, az öltözködését). Ez utóbbi *bír* pedig egyenértékű, azonos jelentésű a *tud* megfelelő alakjával (= *nem tudja elviselni*).

A *bír* ige 'tud, képes valamire' jelentése általánosan ma meglehetősen ritkán fordul elő, inkább egy szűkebb értelemben, amely a képesség, az erő hiányát jelöli: „Nem *bírok* már tovább futni”. Ez utóbbi használatot nem helyteleníti az akadémiai álláspont sem, tágabb 'tud' értelmű alkalmazását viszont már kevésbé támogatja.

Mégis épp ez utóbbit tapasztalom az elmúlt tíz évben mind gyakrabban, méghozzá elsősorban a beszélő tanulóknak, az óvodások, a kisiskolások körében. E korosztályokban Budapesten a *tud* igét segédigészerű szerepben igen sokszor váltja föl a *bír*. „Figyelj, ezt meg *bírom* csinálni én is”; „El *bírom* olvasni”; „Le *bírom* írni ezt” – ilyen örömteli felkiáltásokat hallok mostanában. E mondatok legtöbbszörében az átlagos művelt nyelvérzéknek föltűnik a *bír*, helyette *tud*-ot hallana szívesen, hisz saját beszédében is ezt használja. A kisgyermek viszont láthatóan kerüli ez utóbbit.

Vajon ki kell-e javítani az így beszélő öt-hat éves fiúkat, lányokat,

vagy elfogadható ez a nyelvi jelenség? Magam az utóbbi értékelést tartom helyesnek, több okból is. A *bír* ilyen gyakori alkalmazása valószínűleg arra az egyszerű lélektani tényre vezethető vissza, hogy a gyerekek számára a *bír* e jelentéskörben erőteljesebb, pontosabb ige, mint a *tud*. Jobban kifejezi az erőfeszítést, az igyekezetet, a belső készletet, s azután a sikert, a tudás, a képesség megszerzését vagy a kudarcot, a tehetlenséget. Tehát a szűkebben értelmezett képesség jelentése itt tágabban jelenik meg, úgy, ahogy azt a ható ige képzője kifejezi, de közben erőteljes hangsúlyt kap maga a képesség, a frissen megszerzett tudás élménye. Ezt fejezi ki egészen más szinten *Babits*, egyik sokat idézett sorában: „Csak én *bírok* versemnek hőse lenni”.

S épp ez az, ami oly fontos a kis-

gyermek életében. Persze később is, ám akkor már módosult külső és belső körülmények között: a rávezető élmények száma csökken. Ezt a sajátosságát a nyelvhasználat is jelzi, hiszen megfigyeléseim szerint nyolc-tíz éves kortól a *bír* fent leírt használata visszaszorul, helyét átveszi a *tud*, a felnőttek beszédében föllelhető arányoknak megfelelően. Ez újabb indok a beavatkozás elhagyása mellett. Mindezekben túl az is látható, hogy a jelentésbővülés, a használati gyakoriság nem határtalan. A *bír* elsősorban konkrét cselekvéseket megnevezve, főképp igekötős főnévi igenevek mellett jelenik meg, önállóan ritka. „*Bírok* úszni”; „*Bírok* angolul beszélni” – ilyen közlések nem hangzanak el. Az itt tárgyalt ige fenti értelmű használatával kapcsolatban azt is tudjuk, hogy egyes nyelvjárásokban e formák természetesebbek.

A *bír* gyermeknyelvi használatának bővülése tehát árnyalati gyarapodás, amely bizonytalán távol áll az idegenszerűségetől. Belső fejlődés eredménye, melynek megvan a maga helye, s ott nem érdemes hibáztatni.

Tolcsvai Nagy Gábor

Aranyköpések és rajzmagyarázatok NÉHÁNY ÖTLETES DIÁKÚJSÁGMŰFAJ

A diákújságírók nem tanulnak az újságíró főiskolán. Nem végeznek stiliztikai stúdiumokat, talán csak az irodalom ötösöket szerzik meg könnyebben – ha szerencsések. Ismereitek szerint néhol az országban szerveznek diákújságíró-tanfolyamokat, ahol a szakma fortélyaival ismerkedhetnek meg a diákok. A jó diákújsághoz ugyanis szükséges némi szakmai ismeret, nyelvi pallérozottság.

Ezek híján honnan és kitől tanulhatnak a diákújságírók? Lelkes tanároktól (akik talán maguk is foglalkoznak újságírással), esetleg önművelő módon saját erőfeszítéssel. És természetesen: a többi diákújságírótól. Az elődöktől és a „társlapokból” ugyanis rengeteg ötletet lehet meríteni, – s ezt igyekeznek is kihasználni a diákújságírók. Ha pedig eljutnak egy-egy nyári diákújságíró (nyelvi tréfával *diákújságíró*) táborba, akkor még ötletbörzén is részt vehetnek.

A spontán, ösztönös újságírási rendszerint kétféle eredménnyel jár: az első – s ez a gyakoribb –, hogy ötletlen, sematikus, beszámoló jellegű újság készül. Ezekben rendsze-

rint értékes oldalakat töltenek meg az olyan felhívások, mint például: *ÍRJÁL! Legyél a munkatársunk!* Láttam olyan diákújságot, amelyben az egyik üres oldal alján a következő felirat árválkodott: *Ez az az oldal, amelyre Te sem írtál.* Ez talán ötletnek jó, ám mégis inkább az ötletszegénység beismerése. A spontán, ösztönös újságírásnak lehet örvendetes eredménye is: ebben az esetben eleven, színes olvasnivalót kap az iskola ifjúsága, s olyan újságírói műfajokkal is találkozhat, amelyek kimondottan ezeknek a lapoknak a jellemzői. Ezek a műfajok sajátos diákkultúrát, diákkultúrát képviselnek.

A diákújságban helye van a szabálytalanságoknak. Jó, ha formabontó, sőt meglehetősen írások kapnak benne helyet. A formabontás sokszor már a hivatalos impresszumban (a lap kiadására vonatkozó adatokat értik rajta) érvényesül. A felelős szerkesztő titulus egy diáklapban *feleltelen szerkesztő*, s egy rimes sort is találunk: *Megjelenik, ha engedik.* Ez utóbbi egy kicsit emlékeztet bennünket az Élet és Irodalom régi, állítólag

Nagy Lászlótól származó rimpárára: Megjelenik minden szombaton – 16 oldalon. (Néhány éve oda a rím, mert az újság pénteken lát napvilágot.)

Az aranyköpés talán a legnépszerűbb diákújságműfaj. Sokféle típusa létezik. Aranyköpés lehet véletlen elszólás, fatális baki, de sokszor egy igen találó megjegyzés is. Az aranyköpéseket a diákközösségek nagy szeretettel gyűjtik, és iskolanapokon, valamint az újságjaikban nyilvánosságra is hozzák.

A humor fő jellemzője az aranyköpéseknek, de rendszerint ez határozza meg az egész diákújság hangvételét is. Kedvelt diákújságműfaj a tréfás mese. Ezekben a mese szokványos fordulatait torzítják el az alkotók. Pl. *Egyszer volt, hol nem volt, talán a meszes műhelyen is túl, ahol a sertés velür tőr... vagy Élt egyszer a végtelenen innen, a váltószámokon túl egy nagy sötét koordináta-rendszer közepén egy öreg háromszög. Nem volt egyebe, mint három daliás szöge: Alfonzó, Bétamás és Gammattyi...* Nyelvi telitalálatnak érzem ezt az indítást. Azt hiszem, hogy a diákújságokban ez a műfaj már hosszú ideje dívik. *Czakó Gábor*, az író talán innen is merítette a *77 magyar rémmese* ötletét – stíluseszköze legalábbis hasonlít rá.

Olykor a helyesírás szabályai ellen tudatosan is vétének a szerzők. Az erős érzelmi töltéssel ejtett hangokat az írás nem tudja visszaadni. Legfeljebb így:

- Mit vársz a táborról?
- Hogy legyen vagdaltHÚÚ-ÚSSS!!!
- Mi erre a táborvezetőség válasza?
- LESSSSSZ!!!

Ha mindez csupa kisbetűvel szerepelne a helyesírás szabályai szerint, aligha értenénk meg valamit a szavak mögött feszülő indulatból, érzelmekből.

Ugyancsak kedveli a diákújság a rajzos írásokat. Néhány esetben a rajz kapcsolatba lép a szöveggel. Talán ábracikknek is nevezhetnénk ezt a sajátos műfajt. A diákok év elején térképvizslat segítségével mutatják be iskolájukat és az iskolakörnyéket. Legutóbb a csuklós buszon való utazásról olvastam ilyen rajzos cikket. Az újságíró mellékelte a csuklós busz alaprajzát, megszámozta az üléseket, és tömör, frappáns észrevételeket közölt arról, hogy melyik ülésen miként esik az utazás egy diáknak.

Ezt a cikket mindenki tetszés szerint maga is megírhatja – a saját szemszögéből. **Balázs Géza**

HELYESÍRÁS! HELYESÍRÁS!

Zavarunkban készen a segítség: a Helyesírási kézisztár

Kell-e bizonygatnunk, hogy a XX. század végén s Európa mélyén milyen fontos összetevője a magyar közműveltségnek a fejlődéssel lépést tartó, egységes helyesírás?! Immár igényes a közvélemény: az olvasók fölrojják a sajtónak, ha ismétlődő íráshi-bát találnak lapjukban; a sok botlást a titkárok, gépirók fizetése, prémiuma is megsínyli; a helyesírás ellen vétőket értelmiségi pályán lenézi, megszólja a környezetük.

Az persze elkerülhetetlen, hogy munka közben egy-egy ritkább szó vagy szóalak írása előtt el ne bizonytalanodjék az ember, hiába tudja az általános szabályokat. 1961 óta íráskor kezünk ügyében tartottuk e végre a Deme László és Fábíán Pál szerkesztette „Helyesírási tanácsadó szótár”-t, mely a szabályzat szellemében ezer meg ezer ilyen esetben segített bennünket pillanatok alatt.

Hanem 1984-ben megjelent az iránnyító műnek, a „A magyar helyesírás szabályai”-nak új, 11. kiadása. Bár szelleme gyökerében nem sokat változott, az élet a mi területünkön is továbbhaladt: a közhasználatban élő szókincs is módosult, cserélődött, újabb intézmények, személyek, földrajzi egységek neve lett fontos, mások elvesztették jelentőségüket. Új fogalmak, tárgyak terjedtek el, megnevezésükkel esetleg ortográfiai nehézségeinket is tetézve.

A Helyesírási Bizottság szerencsére már az említett új szabályzat készítése közben gondolt a majdan szükségessé váló nagyobb helyesírási szótár munkálatainak megszervezésére. A szerkesztőknek, Deme Lászlónak és Fábíán Pálnak elsősorban Tóth Etelka volt mint munkatárs segítségükre azzal, hogy a számítógépet is bekapcsolta a rendkívül sokrétű feladatok megoldásába. Így sikerült viszonylag gyorsan rendbe tenni a mintegy 130 000 szóalakkal álló adattömeget, s ezért a Helyesírási ké-

zisztár az Akadémiai Kiadó és Nyomda gondos, de szintén áldozatos gyors munkája révén már 1988 őszén megjelenhetett.

Egészében tovább csiszolódott benne az elődjénél bevált, célszerű beosztás. Az egyes szócikkek terjedelmének korlátozása végett csak az ábécérendű anyag után következnek az igeragozási táblázatok, a gyakoribb szövegek szerint szemléltetve előbb az iktelen, majd az ikes igék ragos alakjainak írásképét.

A hatalmas szótári rész elsősorban az alapalakokat s – ha van – rövidítésüket közli, de szükség esetén egy-egy nagyobb szócikk nemcsak az elválasztást mutatja meg, hanem az esetleg nehézséget okozó toldalékos formákat s utánuk az összetételeket meg a fontosabb szószervezeteket is, szintén áttekinthető rendben. A dőlt betűs magyarázatok szintén takarékosan egészítik ki a példákat.

Íme egy-két lehetőleg rövid szócikk: „bruttóregisztertonna; röv.: BRT”; – „brüszk”; – „Brüsszel (franciául Bruxelles, flamandul Brussel), brüsszeli”; – „búbos banka”; – „Buckingham-palota”; – „Budapest; röv.: Bp.; Budapest-Ferencváros, budapest-ferencvárosi; Budapest főváros, Budapest fővárosi, Budapest környéke, Budapest környéki, Budapest vidéke, Budapest vidéki | Nagy-Budapest, nagy-budapesti”; – „bulletin, bulletinje, bulletinnel; elv.: bul-le-tin”; – „bumfordi, bumfordin v. bumfordian”; – „bumm!”.

Az új szabályzat előírásainak érvényesítésére példa lehet ez: „bridzsel (ige) v. bridzsezik; elv.: bri-dzsel v. bri-dzse-zik”. (A régi elválasztás *brid-zsezik* volt!) S a legmaibb szavak fölvételére mutatnak ezek: „glasznoszt”; „peresztrojka; elv.: pe-reszt-roj-ka”. Sajnos, az is hasznos, hogy helyet kapott az AIDS betegségnevének. A nagy református bibliafordító nevét korábban *Károli Gás-*

pár alakban íratta a szabályzat; most szótárunk is csatlakozott a módosult véleményhez: „Károlyi Gáspár (*protestáns gyakorlatban Károlyi is*)”.

Nyilvánvaló, hogy mindannyiunk gyakorlatában akad olyan szó vagy szóalak, amelynek írására e bővebb szótár sem ad javaslatot. (Bár egy sor ilyenhez is találhatunk olyan párhuzamos fölépítési példát, amely megvan benne, s mintául szolgálhat.) – Az is természetes, hogy egyszer-egyszer kivételesen meghökkent a megadott írásmód. De még ilyenkor is előfordul, hogy utóbb a szótárnak adunk igazat. A zeneirodalomban járatlan ember például logikátlannak gondolja a „B-dúr”, de „b-moll” írásmódot. Mivel azonban a nemzetközi szakirodalom a dúrskála hangjait régóta egységesen nagybetűvel, a molléit kicsivel írja, céltalan lenne a magyarban más álláspontot vallani.

Olykor az is megesik, hogy a művelt köznyelv fejlődését valaki más-ként ítéli meg, mint e kézikönyv. Az ENSZ tárgyragos alakját például ez csak *-et*, azaz elő- vagy kötőhangzós toldalékkal adja meg. Az én megfigyelésem szerint a művelt köznyelvben általánosabb az ENSZ-t alak. Hibásnak én sem tartom a másik kiejtést-írást, csak éppen nem ezt ajánlanám. (Ahogy a *dirigenst*, *docenst* stb. ragos alakot is uralkodónak ismerem, noha még a nyelvészek szakzsargonjából is van egy-két példám a *dirigenst*, *formansot* változatra.) – Nem ártana, ha az *adagio* típusú szavak után a kiejtést is közölnénk.

Ám elég a szörszálhasogatásból! Mint az új segédkönyv használója, sorstársaim nevében is köszönöm a szerzők nyújtotta támogatást.

Tompa József

Éber szemmel, füllel

SZÓREND!, SZÓREND!,
SZÓREND!

N

Gyártja:

Lajtadent
GT
Mosonmagyaróvár

Lajtadent
Felnőtt műszálas
fogkefe

Beküldte: Szentgyöngyvölgyi Fruzsina
4177 Földes

Felnőtt műszálas fogkefe?

Mi a *felnőtt*? A műszál, amelyből a fogkefe készül? Vagy maga a fogkefe? Természetesen egyik sem! A fogkefék használói a felnőttek. Persze könnyebben meg lehetne ezt a rejtvényt fejteni, ha a szórendi szabályoknak megfelelően írták volna a szóban forgó kifejezést, így: *műszálas felnőttfogkefe*.

T. Urbán Ilona

(Dunántúli Napló, 1988. 9. 12.)

Beküldte: Ónózó Lajos

7300 Komló, Székely
Bertalan u. 79.

Ideiglenes gyermekkörzeti orvosi rendelőt rendeznek be a Hajas Imre utca 6-ban, egy üzletnek szánt helyiségben. Az átalakítást az Egyesített Egészségügyi Intézmények sajtó forrásból fedezi. Október végén kezdődik a munkálat.

Gyermekkörzeti orvosi rendelő? Ugyan! Körzeti gyermekorvosi rendelő-ről van szó. Csakhogy így is kellett volna írni!

Néhány jó tanács a habkészítéshez a habszifon töltési utasításának figyelembe vételével.

1. Ügyeljünk, hogy visszaszívárgás ne történjen, azaz egy teli patron teljes mennyisége a készülékbe jusson.
2. Minél tökéletesebb a gáztöltés, a gáz elnyelése, annál keményebb lesz az elkészült hab. Ezért célszerű a patron betöltése után a készüléket váltakozva 15-20-ször lefelé-felfelé forgatni, majd minél hidegebb helyen a készüléket vízszintesen lefektetve egy-két óráig pihentetni!
3. A habot a készülékben tároljuk, csak közvetlenül fogyasztás előtt töltjük ki, a fogyasztásra kerülő mennyiségben.

ABSZOLÚT HALLÁS?

E szöveg megalkotójáról bizonyára sok mindent el lehetne mondani, azt azonban nem, hogy abszolút hallása van.

T. Urbán Ilona

Nem
nulla-ás!

3 : 0, 6 : 0 és így tovább. Mondatba nem foglaltan, táblázati eredményközlésben megszoktuk e szűkszavú, de a lényegget jelentő számviszonyítást. Gyakorta kell azonban toldalékkal ellátni a végeredményt, pontosabban annak második tőszámnevét: 2 : 1-re győzött a csapat, 3 : 3-ra kiegyenlítették. Az írásmód az ilyen esetekben világos és egyszerű, de nagy a zavar a tekintetben, hogy miképpen helyes számmal leírni ezeket: *kettő nullás* vereség, *nulla nullás* állásnál. A napilapokban – sajnos – ez a gyakorlat uralkodik: 2 : 0-ás vereség, 0 : 0-ás állásnál, hiába figyelmeztettek már többen is ennek az írásmódnak a helytelenségére.

Az akadémiai helyesírási szabályzat a számokról szóló Egyéb tudnivalók című zárófejezetében a számnév toldalékolását nem hozza önálló alcímként avagy problémát fölvető, magyarázatra szoruló jelenségként, legfeljebb alárendelten említi (lásd: keltezés). Végül is mindegy, hogy képző, jel vagy rag-e az a toldalék. Az alap a számnév szótöve, különös tekintettel a legutolsó betűre. Útbaigazitónk lehet ez ügyben a Nyelvművelő kézikönyv értelme: „Vigyázzunk, nehogy a számjegyhez kapcsolt toldalék hosszabb vagy rövidebb legyen a kelleténél! Mindkét hibafajta gyakran felbukkan nyomtatásban is.” Ma már megszoktuk, hogy az *1-jén* (= elsején) alak a *j* nélkül hiányos (else-én) lenne. A főnti *-ás-ozás* a másik véglet.

Miért helyes az *1-es, 7-es, 9-es* írásmód? Mert nem ismétli meg a szótövet: a *gy-t*, a *t-t*, a *c-t*. A 0 azonban betűvel írva *nulla*, a végén *a*-val. A toldalékolás során *a*-vá változó magánhangzó hosszúságát azonban a számjegyes íráskor nem tudjuk, de nem is szükséges jelölni. A józan logika és az analógia egyaránt a *0-s, 6 : 0-s* írásmódot javallja. Ennek megfelelően találjuk az új Helyesírási kézikönyvtárban is ezeket az alakokat: *nulla...*; *kettő nullára* v. *2 : 0-ra* nyertünk; *nullás*: ... *három nullás* v. *3 : 0-s* győzelem, *M-0-s* v. *MO-s* autópálya.

A fenti írásmód ellen az sem lehet kifogás, hogy a *nulla* a *null* szóval váltakozva-birkózva él sportnyelvünkben. Ha a *null* az alapszó, akkor sem *0-ás*, hanem *0-os* a toldalékolás forma.

Apró részletkérdés csak, amit érintetünk, mégis újra szóvá tettük, mert *millió*s – azaz *1 000 000-s* – tömegek nyelvi-helyesírási érzékének rontásáról – szándékunk szerint javításáról – van szó.

Holczer József

A sajtóban tükröződő nyelvi változásokról

Olvasóink közül bizonyára sokan ismerik napilapjaink nyelvi rovatait. Immár tíz esztendeje minden második szombaton jelentkezik a változatos tartalmú Mondd és ird! a Népszabadságban; a Magyar Nemzet közönsége – bár gyakran talál nyelvi tárgyú írásokat a lapban – várja az Anyanyelvünk-oldal újraéledését. A Magyar Hírlap is rendszeresen szolgál (ugyancsak szombatonként) érvelő, magyarázó nyelvhelyességi ismeretekkel, s a „legifjabb”, a Népszava rovata is négy éve folyamatosan ismerteti meg népes olvasótáborával (minden második hétfőn) az időszzerű nyelvi változásokat.

E rövid felsorolással – a folyóiratokról szándékosan nem szólunk – emlékeztetjük Önöket arra a sokrétű nyelvművelő munkára, amely rendszeresen folyik a sajtóban, s amelynek célja a nyelvi hibákra való figyelmeztetés, a nyelvhasználat buktató kérdéseinek feltárása. Ennek a – mondhatjuk hagyományos – nyelvművelésnek is öröndetes módon tovább erősödnek a hadállásai. Két külföldi napilap szerkesztőségét is köszönet illeti, mégpedig az Újvidéki Magyar Szó és a Kárpáti Igaz Szó nyelvi rovatának megteremtéséért. Az előbbiben rendkívül hasznos volt például az a sorozat, amelyben Ágoston Mihály ismertette a helyesírásunkban bekövetkezett változásokat. Az utóbbiban tanulságos cikket olvastunk Ungvár régi utcaneveiről és a magyar szenvedő szerkezetek stílusértékéről.

*

A mostanában megélenkülő közélet azonban újat és mást is igényel a sajtótól nyelvi ismer-

terterjesztés és nyelvi kultúra gyánánt, mint amit eddig megszoktunk.

Az élet minden területén, főleg a politikában és a gazdaságban végbenő változások, a sokáig elhallga-

Dallos-szótár

„KIEMELTEN
ELMÁRASZTALTÁK”

tott igazságok kimondásához „a szép szó olyannyira nélkülözhetetlen lett, mint az élet és a lélegzetvétel”. A szép szó azonban itt nem csupán a megfogalmazás eleganciáját, a stílus hajlé-

Éber szemmel, füllel

EZ MEG MICSODA?

„Ma van a tegnapi holnapja”?
(Slágerszöveg)

(Esti Hírlap, 1988. 12. 17.)

Rácz Endre

konyságát jelenti, hanem sokkal inkább igazságtartalmát, a valódiságot – írta például Várkonyi Tibor a MUOSZ közgyűlése előtt (Magyar Nemzet 1989. jan. 27.).

Valóban. Az írott szónak és a nyilvánosan kimondott szónak óriási mozgósító ereje van. Ma egyre inkább csak az egyenes, őszinte, tiszta beszéd képes áttörni a közömbösséget, a bizalmatlanságot.

*

Éppen ezért nem tartjuk véletlennek, hogy a napilapok, folyóiratok nyelvhasználatról foglalkozó írásai- ban egyre inkább a nyelvhasználat mélyebb, etikai és mentálhigiénés összefüggései felé fordul az érdeklődés. Írók, költők, publicisták foglalkoznak ma a közösségi lét és a nyelvi igényesség kapcsolatával. Az Élet és Irodalomban Beke Kata sokunk nevében tette szóvá (1988/49.) a nem valódi többes szám első személyt jelentő, hanem csupán a felelősségvállalás és személyesség hiányát elfedő „mi” személyes névmás használatát. Esterházy Péter „Új Rizsá”-nak nevezi a reformjelszavak értelmetlen ismételtetéséből mostanában kialakuló stilizáltságot, amelynek leleteit szorgalmasan gyűjti ő maga is. Pl.: *demokratikus szaldóhelyzet, kádernehézség, kocakihelyezési aukció, Zöldség-Gyümölcs Operatív Bizottság (GYOB)*, „ja és a termékstruktúraváltás, az a kedvencem” (Hítel 1989. 1, 2). Ezek az alaktalan szörnyszülöttek ugyanúgy a közösségi magatartás normáinak megsértéséből, a valódi igazmondás hiányából keltek életre, mint ahogy ezek vezetnek a szavak krónikus devalválódásához, tartalmatlan varázs-

Elterjedt a híre – újságban is megjelent –, hogy tegnap délelőtt a Fórum Szállója különleges attrakció helyszínére lesz. Káharafis – azaz Szabó László magyar fakír – e kényelmes hotelben a szöges ágyat választotta. S nem is akármédig kíván „pihenni” benne:

egy teljes hétig fekszik majd a szokatlan derek-aljon.

igévé válásához. *Czakó Gábor* ilyenek tartja például a reform szót (Vigilia 53/6.).

*

A nyilvánosság szerepének megnövekedése általában véve is átalakítja az utóbbi hónapokban a sajtó és a közélet nyelvhasználatát. A politikai élet megélnkülése hozta magával a szónokok, nyilatkozók, programadók, korteskedők létszámának gyarapodását. S noha beszédkultúránk általában kétségbeejtő, mégis tanúi lehetünk papír nélkül is jól sikerült felszólalásoknak, példamutató előadói megnyilatkozásoknak. Úgy látszik, az igazmondás szándéka kevésbé tűri a körülményeskedést, a köntörfalazást.

Az újságárusok pavilonjaiban egyre-másra jelennek meg az új napilapok, folyóiratok. Ezek jó részében öröm olvasni a lendületes, jól felépített, a nemzet sorsáért aggódó írásokat, cikkeket. De egyre rikitőbb tónusúvá válnak a szenzációt hajszoló bulvárstílusú színei, árnyalatai is; s e felporgetett tempójú információáradatban szaporodnak az „apró” tévedések, helyesírási hibák, elírások.

Ez a sokszínű, egyelőre inkább tarikuló, mint tisztuló helyzet még nagyobb felelősséget ró a sajtó munkatársaira. Nemcsak igazáért felelős az újságíró, hanem saját nyelvhasználatáért is! Ma még számos olyan részterület akad, ahol a nyelvi igényesség elmarad a minimálisan elvárhatótól. Például a külpolitikai hírek által terjesztett „fordításmagyarságra” utalhatunk. És nem érdemes az előbb említett bombasztikus stílus zsákutcájába beszélni sem, a televízió híradójának meg éppen nem!

*

A nyelv, a nyelviség problémája ezekben a hónapokban egyre inkább összefonódik a magyarság, a nemzeti lét, a megmaradás kérdéseivel. Ez nemcsak a sajtó munkatársainak, hanem természetesen a nyelvészeknek is kihívást jelent. A nyelvi megújulás tudatosításából, a szó hitelének visszaállításából, a szó és tett ismételt egymásratalálásából következő nyelvi kérdésekre mai nyelvvelésünknek is meg kell találnia a maga területén a válaszokat.

Heltainé Nagy Erzsébet

Tótfalusi István: A forró kutya

MÓRA FERENC KÖNYVKIADÓ, 1988

Ifjonkoromban, amikor a bridzsjáték szabályaival ismerkedtem, valósággal lenyűgözött, magához láncolt egy német nyelvű bridzskönyv, pusztán azáltal, hogy nem egyszerűen e fejedelmi játék hódolói számára hasznos tudnivalókat tartalmazta tételes felsorolásban, hanem a szükséges ismereteket regénybe ágyazott formában adta meg. A regény egy négytagú társaságról szól, négy ember életének egy-egy szakaszát kísérte végig, de úgy, hogy a szerző közben mindig el-elidőzött hőseinek közös szenvedélye mellett; felidézte, ábrákon is bemutatta és tüzetesen elemezte egy-egy érdekes partijukat, amelyekhez igazodtak, vagyis regénynek álcázott bridzsszakkönyvet írt.

Hasonlóképpen járt el Tótfalusi István is, csak hogy ő nem kártyakönyvet, hanem egy *nyelvművelő regényt* tett le olvasóinak asztalára. Művének hőse egy ifjú gimnáziumi tanár, aki igazgatója kérésére elvállalja egy fakultációs csoport vezetését magyar nyelvből. Maga a könyv voltaképpen ezeknek a „faktos” óráknak egyévi történetét, lefolyását, témáit írja le, de közben mindinkább testet öltenek alakjai; mindjobban megismerjük és megkedveljük a lelkes tanárt és diákjait, valamint a kis csoporthoz csatlakozó barátokat; olyannyira, hogy a regény végére érve közeli ismerősünknek érezzük valamennyit. Még szerelem is szövődik a könyv lapjain, erről azonban egy szakmai ismertetésben nemigen illik szólni, így hát nem is boncolgatom-bontogatom tovább e cselekményszálát.

Aki az eddigiek olvastán arra gondol, hogy egy vegyes műfajú, „ebből is egy kicsit, abból is egy kicsit” típusú művel van dolgnak, nagyon téved. A fakultációs órák – s mutatis mutandis: a könyv – témája ugyanis teljesen világos és a lehető leghomogénabb, amennyiben mindvégig a nyelvünkben újabban használatos idegen szavak állnak a középpontban. Ezt úgy tessék elképzelni, hogy az egyik foglalkozáson – azaz az egyik fejezetben – a napjainkban divatos harapnivalókról esik szó (*hot dog, hamburger, gofri*), a másikon italokról (*gin, brandy, sherry, tonic*), ismét máshol az orvosi, sőt külön a páciensnyelvről (*diagnózis, hipochondria, exitus; inekció, röggény, isia*), az autós szakszavakról (*kuplung, akku, karburátor*), a sportnyelvről (*drukker, szervál, hendi-kep*). Mindegyik fejezet egyaránt betölt ismeretterjesztő és nyelvművelő szerepet, azaz magyaráz is, értékel is. És milyen jól! Még képzett nyelvészekkel is előfordul olykor, hogy nyelvművelő írásaikban túloznak, általánosítanak, azt remélvén,

hogy így nagyobb súlya lesz mondandójuknak. Ezért hangzanak ismerősen, ezért bukkannak fel hol itt, hol ott az olyan cikk-kezdetek, mint „Manapság *mindenki csak felvállal*, ahelyett, hogy...”, „*Már teljesen kivészett* nyelvünkéből a *de* és a *pedig*; csak *ez* él helyette: *ám...*”, „*Régen volt a sajtóban együttműködés, összedolgozás, de ma már csak kooperáció van...*”. Tótfalusi sehol sem téved ilyenféle túlzásba. Ő, amikor a sajtónyelv idegen elemeiről ír, nem azzal a mondvasínált megállá-

pítással indít, hogy napjainkban az újságokat is ellepik, elárasztják a fölösleges idegen szavak, hanem tárgyilagosan megjegyzi, hogy noha „újságírásunk dicséretesen és sikeresen törekszik a közérthetőségre”, továbbá az idegen szavak nem csekély részét „buzgón és ügyesen magyarázza”, azért akad még ott is gyomlálnivaló. A hozzáértők jól tudják, hogy ez így sokkal jobban megfelel a valóságnak. Amikor viszont olyan területre lép a szerző, amelyet valóban az idegen szavak gyors ütemű térhódítása jellemez, akkor – és ott – ő is jobban megnyomja a tollát.

Még sok erényét sorolhatnám ennek a szellemes, ötletes, újszerű könyvnek, folyóiratunk szükre szabott keretei között azonban már csupán kettőt van módomban legalább megemlíteni. Az egyik a több mint 1000 tételt tartalmazó remek szóműtató, amely e már amúgy is tanulságos és olvasmányos munkát igen jól használhatóvá teszi (egyébként a szóműtató mellett még külön van egy kiejtés-műtató is), a másik pedig Hegedűs István több tucat kongeniális illusztrációja. Az a – feltehetőleg ifjú – olvasóm, aki esetleg nem tudja, mit is jelent a *kongeniális*, vegye meg A forró kutyát, s üsse föl a 100–1. oldalon. Ígérem, kimerítő választ fog kapni kérdésére.

Grétsy László

Pontozó

Először az 1988. évi 4. számban megjelent rejtvenyek helyes megfejtését közöljük.

I. *Köszmondás mai módra*. 1. Korsó 2. Ivar 3. Keres 4. Orom 5. Régi 6. Ásás 7. Nemez 8. Kevés 9. Etető 10. Leső 11. Álom 12. Lapát 13. Merő 14. Okos 15. Süllő 16. Mérés 17. Alapos 18. Reped 19. Akaszt 20. Dőre. Összeolvasva: Ki korán kel, álmos marad.

II. *Költő és műve*. 1. Bige 2. Alag 3. Lágy 4. Ajak 5. Sába 6. Sort 7. Indo 8. Bonn 9. Ágfa 10. Lamé 11. Irén 12. Nife 13. Türk. Összeolvasva: Balassi Bálint: Egy katonáéneke.

III. *Öt „Ha” és öt „Ahogy”*. 1. Kurta 2. Vérteskethely 3. Mogyoróska 4. Tarany 5. Nyárad 6. Gadács 7. Báránd 8. Arak (Mosonmagyaróvár közelében; noha saját postai irányítószáma nincs, az autóstérképeken megtalálható) 9. Bag (egybeolvasva Baglad) 10. Komlósd.

IV. *Álruhás regénycímei*: 1. A régi jó táblalírák 2. Szeretve mind a vérpadig 3. Egy magyar nábob 4. Kárpáthy Zoltán 5. Szegény gazdagok 6. A lélekidomár 7. Az arany ember 8. A tengerezemű hölgy 9. Rab Ráby 10. Mire megvénülünk.

V. *Füst Milán a nyelvről*. Oh jól vigyázz, mert anyád nyelvért bízták rád a századok S azt meg kell védened. (A magyarokhoz)

Azok közül a megfejtőink közül, akik legalább 80 pontot szereztek, a következők nyertek 100–100 Ft értékű könyvutalványt: Ábrahám Béla, Zomba, Rákóczi u. 76. (7173); Bornemissza Iván, Budapest, Őrs vezér tér 15. VII. 30. (1148); Brovinszki Márta, Orosháza, Csabai u. 5. (5900); dr. Bujtás Imréné, Boggyoszló, Vöröshadsereg u. 52. (9324); Burghardt Jenő, Budapest, Szamuely u. 37/AB (1093); Giay Anikó, Mór, Széchenyi út 30. (8060); Kláray Mária, Székesfehérvár, Seregélyes út 37. (8000); Pais Judit, Bak, Ady Endre út 4. (8945); Scitovszky Elemérné, Gyöngyös, Jókai u. 41. (3200); Zachar Zoltán, Tata-bánya, Sárberki ltp. 219. I. 4. (2800). Szívből gratulálunk!

A Pontozó új feladatai

I. **Rímjáték**. A következő négy sorban egy-egy két részből álló, egymástól gondolatjellel elválasztott szövegtörédket találunk olvasóink. A feladatuk az, hogy rímeljének a szövegdarabokra, mégpedig a bal oldali részre egy-egy ismert író, költő nevével, a gondolatjeltől jobbra esőre pedig az illető író, költő valamely művének címével. A rímelés esetünkben csupán azt jelenti, hogy a megadott szövegrészeknek a magánhangzóit érintetlenül kell hagynunk, még sorrendjüket is megőrizve. A mássalhangzók számával és milyenségével, valamint a szóhatárokkal nem kell törődni. (Megfejtése nevenként és címenként 2–2, összesen tehát 16 pont.)

BE HŐSI VÁNDOR – SZERTE RIVALL;
REMÉNY, HIT, GOND – ÖTVEN ÉVNEK GYÁSZSA;
TRÚDI URA – SZÁMOS HÖLGY;
ESZTERLÁNCI TÉTEL – TERVE SZÉP, KIS LEGÉNY!

II. **Klasszikus szótalányok**. Verses szórejtvény már eddig is jelent meg a Pontozóban egyszer-kétszer, s arról is esett már szó, hogy a múlt században igen kedvelt rejtvenyműfaj volt ez. Most felidézünk kettőt e múlt századiak közül, eredeti régies helyesírással. Az egyiknek megfejtése nem más, mint a szerző általunk is jól ismert neve, a másik szótalány pedig ugyanennek a szerzőnek az alkotása. Jó szórakozást! (Megfejtése 5+5 pont.)

Az én nevem

V-én kezded nevedet, s yttel fordítva rekeszted,
V-ének utána öröm jó, hol – s – m-met előz.
Osztán egy rövid ár-t állithatsz yttnek elébe
S mind ezt rendesen ird őszve, nevemre találsz.

Rejtett-szó

Három tagja elül könnyen forog a vizek árján,
A két végsővel gyáva csalásra mutat.
Bús az egész, ha hideg kezeit mellünkre lenyújtja,
Elhül benne szívünk, s lágy dobogása megáll.

Dallos-szótár

NÉZETAZONOSSÁG

III. Megfordított nevek. A palindrom olyan szó, amely előlről hátrafelé és hátulról visszafelé olvasva egyaránt értelmes. Nem mennek ritkaságszámba a névpalindromok sem, vagyis az olyan női vagy férfi keresztnévek, becéző névalakok, amelyeket ha megfordítunk, valamilyen értelmes szót, szókapcsolatot kapunk: *Pál - lép, Kósa - a sók, Anka - akna* stb. Egy kis játékos-sággal összekapcsolhatjuk egymással ezeket a név- és szóalakokat, sőt mondatba is beépíthetjük őket: *ELŐD terve dugába DŐLE; SOKÁ vártam ÁKOSra, de nem jött* stb.

Az alábbiakban egy-egy mondatban a kipontozott helyen egy-egy név és annak az értelmes fordítottja szerepel. A pontok száma megfelel a beírandó betűk számának. Fontos, hogy minden esetben – tehát például a magánhangzók hosszúsága-rövidsége terén – szigorúan ragaszkodjunk a szabályos helyesíráshoz!

Minden jó megfejtés 2 pontot ér, összesen tehát 20-at lehet szerezni.

1. A kis szeretba járni.
2. Megérkezett, sokáig vártam.
3. Vigyázz,, túl nagy ez az, hamar kifulladsz!
4., netánba szállt a bátorságod?
5. Ha el nem kap, nem tudom, nem orra!
6. szomorúan konstataálta, milyen sikeredett a fényképe.
7. Az egyiptomi börtönviszonyokat tanulmányozva meglátogatta azokat.
8., a szenvedélyes horgász vágyik a leginkább.
9. tehetséges zenész, de zeneszerzőnek korántsem olyan jó, mint volt.
10. Azt hiszem, autogramot.

IV. Költő és műve. A meghatározások szerint kitöltendő ábrában két bekeretezett függőleges oszlop található. Helyes kitöltés esetén a baloldali oszlopban fölülről lefelé egy már-már elfelejtett, múlt századi költőnek nevét olvashatjuk el, a jobb oldali oszlopban pedig egyik versének címét. Ezt kell beküldeni. Megfejtése 20 pont.

1. Az orosz cár népies megnevezése
2. Retek is meg szoba is van ilyen
3. Töltés alatti csatorna
4. Koplalása
5. Aszkorbinsavhiányon alapuló súlyos betegség
6. Sok vidéken a mosóvízhez teszik
7. Az 1 g anyag oldódásakor elnyelt hőmennyiség
8. A mennyezetről csüngő edény mécs vagy virág számára
9. Valamit tévesnek kijelentő nyilatkozat
10. Becézett női név

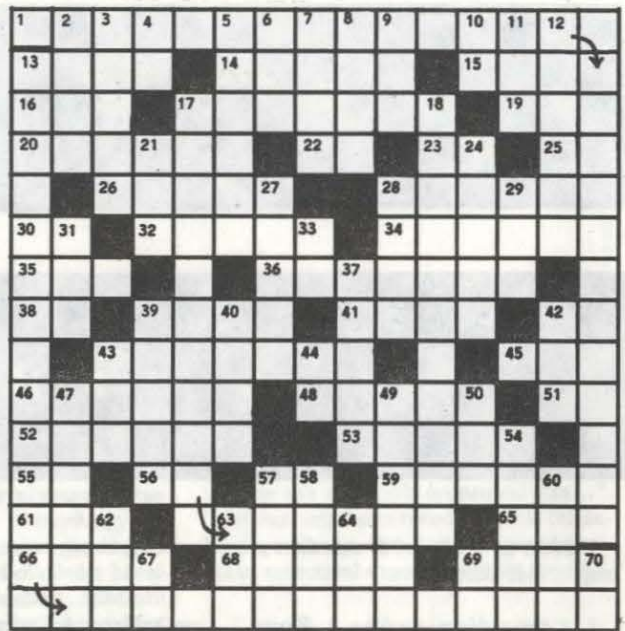
V. Déry Tibor a nyelvről. Jeles ironknak A napok hordaléka című kötetéből idézünk egy megszívleendő gondolatot kereszt-rejtvényünk vízszintes 1., valamint függőleges 13., 17. és 18. sorában. Ezt kell beküldeni. (Megfejtése 25 pont.)

*

Az e számunkban közölt rejtvenyek együttes értéke 91 pont. A sorsolásban azok vehetnek majd részt, akik megfejtésükkel legalább 80 pontot szereztek. A rejtvenyek megoldását 1989. augusztus 15-ig kell beküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest 1906, Pf. 62.

Minden kedves megfejtőnek jó időtöltést, sikeres fejtörést kívánunk a feladványok szerzői, közlétevei:

Felde Györgyi (III.)
Láng Miklós (IV.)
Lőrincze Lajos (II.)
Rózsa Ibolya (I.)
Schmidt János (V.)

Szívleljük meg!

VÍZSZINTES:

1. Déry Tibor intelmének első része (zárt betűk: N, V, G, Á, A, Y).
13. Fél-sziget a Szovjetunió északnyugati részén.
14. A vadlibához hasonló, nálunk átvonuló madár.
15. Török eredetű férfinévünk.
16. Önálló közös vállalkozás, rövid.
17. Csavar hajtható rá.
19. Épületszárny.
20. Holland festő (Jan, 1858–1928).
22. Előadó, röviden.
23. Zubogni kezd!
25. Szovjet repülőgéptípus.
26. Házasít.
28. Önmagában nem jó, ám a krízisnél mégis jobb!
30. Öttusakellék!
32. Egy közmondásunk szerint nem kerget!
34. I. Istvánnal szembeszegülő törzsfő volt.
35. Ebédelő.
36. Fővárosunk része.
38. Ételizevitő.
39. Középkori velencei utazó, felfedező (Marco).
41. Drezda folyója.
42. Kilencedrész!
43. Újra sütni kezd a nap.
45. Hazai szappanmárka.
46. A sumérok alkotta jegyzési mód.
48. Korongot hajít.
51. A fordítottja is igekötő.
52. Szívtelen.
53. Cicero nyelve.
55. Űsd az elején!
56. Finn autók jelzése.
57. Idézett mű, rövid.
59. Egykori tanító és pap.
61. Dec. követi!
65. Létezik.
66. Szellemi vetélkedő.
68. Cserépedény jelzője.
69. Ez pedig tésztáé.

FÜGGŐLEGES:

2. ... Ono; John Lennon özvegye.
3. Félrehúz.
4. Szolmizációs hang.
5. Folyadékot tisztít.
6. Adria-parti fürdőhely Zadar közelében.
7. Neves svájci festő és grafikus (Paul, 1879–1940).
8. Nézetek, vélemények csatája.
9. ... Turner; Tina Turner társa volt.
10. Madridi napilap.
11. Falu Pécestől nem messze.
12. Férfinév.
13. Az intelem második része (zárt betűk: E, S, J, N, A).
17. Déry Tibor szavainak harmadik része (zárt betűk: K, O).
18. Az intelem negyedik, befejező része (zárt betű: L).
21. Barnász-vörös.
24. Tisztítószermárka.
27. Úttörők nyári lakhelye.
28. Az Oranje jobb oldali mellékveze Dél-Afrikában.
29. Segélykérő jelzés betűi.
31. Védelmesző.
33. Ruhadarab!
37. Csorda teszi harangszónál.
39. A magyar kártya egyik színe.
40. Bekövetkezik.
42. Az itteni.
43. Gyötrelem.
44. Félig őrít!
47. ...-polje; Rigómező.
49. Kúp, henger része.
50. Nigériai földművelő nép tagja.
54. Ismert kozmetikai márkanev.
57. Mohamedán egyházi fejedelem.
58. Heltai Jenő alkotta szavunk.
60. Cipő része.
62. Vidám.
63. Gazdasági munkaközösség, rövid.
64. ... Francisco.
67. Belső lazulás!
69. Kalauz nélküli, röviden.
70. Magatok.

Schmidt János

„Szólj, s ki vagy, elmondom” – írta *Kazinczy*. Ennek a mondatnak villanófényében készítettem néhány pillanatfelvételt diákokról.

Órán szóba jött, ki hogyan töltötte a hétvégét. Ágnes egyik mondata így hangzott:

– Amikor végeztünk a takarítással, *muterka* meglepetéssel állt elő: két színházjegyet lobogtatott.

– Kicsoda? – kérdeztem csodálkozva.

– *Muterka*. A muterkám – ismételte csengő hangon.

– Ez valami szókeverék. Mert vagy *muter*, vagy *anyuka*.

– *Anyuka...*? Ezt nem szoktam mondani. Csak azt, hogy *muter*. De ennél sokkal jobban szeretem őt, ezért *muterka* nekem...

Péter, a negyedikes gimnazista lett az ifikör vezetője. Az elsősöket készítették föl a KISZ-életre. A bemutatkozó foglalkozáson az iskola fiúosztársa „magas lóról” beszélt a gyámoltalan kis gólyákhoz. Így kezdte mondókáját:

– Fontos, hogy kritikusan hallászatok magatokat az iskola *kommunikációs fórumain*, s bár kezdők vagytok, azért nektek is lehet *innovációs ötletek*.

Ettől a fellengzős mondattól majdnem szétrobbant a légkör.

A felújított szakközépiskolában kötelezővé tették a váltócipő használatát. Ahány diákember, annyi véle-

Pillanatképek diákokról

– ” –

– ” –

– ” –

– ” –

– ” – DA-405

EGYENMAMUSZ

mény alakult ki erről. Szinte egyik óráról a másikra megszülettek azok a szavak, amelyek pontosan kifejezik a váltócipőről vallott véleményeket, s fölidézik a szóhasználók jellemző magatartását.

Az iskolaújságban a diákszerkesztő így írt a házirendnek erről a pontjáról: „A tisztaságot óvjuk a váltócipő, vagyis az *egyenmamusz*, a *sulitopánka*, a *diákbocskor*, a *spanyolcsizma* használatával!”

Gyakran volt bajunk Jóskaival. Sokat „lóg”, ezért kilóg a közösségből. Legutóbb sem volt ott a sportudvar együtt vállalt építésén, barátaival csavargott. Amikor a KISZ-titkár „elkapta”, s próbálta őt meggyőzni, azt is letorkolta:

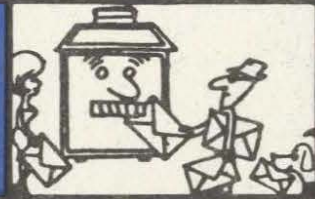
– *Tedd magad takarékra!* Tudod, mit? *Rakd a szavaidat a zsebembe, majd otthon kiválogatom.*

Meghívtak az iskolából néhány fiút arra a városi rendezvényre, amelyen előadás hangzott el időszerű társadalmi kérdésekről. Osztályfőnöki órán megkérték az egyik fiút, számoljon be az ott hallottakról.

– Másfél órát tartott – mondta –, de szinte semmit se mondtok az előadó. Pedig úgy figyeltem, hogy *három centit nyúltak a füleim. Süket duma volt.* Egyre csak *nyomta a szöveget, szellőztette a száját.*

Senki nem érezte, hogy tiszteletlen a fiú. Mindenkinek tetszett az őszintesége. **Koltói Ádám**

POSTALÁDA

Vasár- és ünnepnap. Szabó Éva – 7431 Tunyoghalom, Tolódi u. 2. – helyteleníti a címül írt kifejezés írásmódját. Úgy véli, a *vasárnap* nem olyan összetett szó, mint az *ünnepnap* vagy a *hétköznap*, ezért furcsa és elvetendő a jelölt íráskép.

Bizony a *vasárnap* is összetett szó, mint az ellenpéldaként említett *ünnepnap*, *hétköznap*. Már a XVI. századból is van írásos emlékünk róla. Előtagja a *vásár* főnévből alakult. Századokon át – sok helyen még ma is – vasárnap tartották a vásárokat, mert az emberek ilyenkor bejöttek a messzi tanyákról istentiszteletre. A lelki és a testi „ügyintézést” tehát okosan összekapcsolták, hét közben ugyanis keményen kellett dolgozni kinn a földeken. A *vasár- és ünnepnap* kifejezés tehát hibátlan.

Egedy Mária

Hetedik érzék. Márton Lászlóné – 1096 Budapest, Vendel u. 8. – levelében arról ír, hogy a Kossuth rádió egyik ismeretterjesztő műsorában *hetedik érzék*-et is emlegettek. Levélírónk úgy tudja, a biológiában csak *öt érzék*-et szoktak számon tartani.

A valamit előre megsejtő, előre megérző emberről pedig azt szokás mondani: *hatodik érzéke (is) van*, illetőleg: *jó a hatodik érzéke*.

Igaza van, a váratlan dolgokat előre megérző ösztön értelemben inkább a *hatodik érzék* kifejezés használatos. De a biológiában ismert öt érzék – látás, hallás, szaglás, tapintás, izlelés – mellett hatodikként számon tartják az egyensúlyi érzéket is. Ha ezt is az érzékek közé számítjuk, akkor már nem kifogásolható a rádióban hallott *hetedik érzék* kifejezés. **T. Urbán Ilona**

Fogyasztói ár. Scholtz Anna – 2509 Esztergom-Kertváros, Kenyérmező – furcsának találja az áruházi termékeken olvasható *fogy. ár* rövidítést, hiszen ezeket a termékeket senki sem fogyasztja el.

Általában elfogadható a *fogy. ár* megjelölés a nem élelmiszeripari termékeken is. Voltaképpen nem hibás. Hiszen beszélünk *gáz- és benzinfogyasztás*-ról, holott sem a gázt, sem pedig a benzint nem isszuk meg. A versenyző a kilométereket fogyasztja,

más a hölgyeket, a harcos az ellenséget, ismét más sok cigarettát fogyaszt vagy harisnyát, szappant, fogkrémet. Ennek az igének tehát sok jelentése van. Például: használ, élvez, vásárol, ront, pusztít, elhasznál. Az állampolgár termelő is és fogyasztó is a legtágabb értelemben.

Egedy Mária

Főz neki – főz rá. Sipos Andrásné – 3965 Kisrosvágy – egy idős házaspártól hallotta a következő mondatot: Nagyon örülünk, hogy valaki főz ránk is. Véleménye szerint ez a megfogalmazás nyelvtanilag helytelen, s csak a valaki főz nekünk (nektek stb.) forma fogadható el.

Igevonatokban nagyon gazdag a mi nyelvünk. Más-más raggal más-más jelentést fejezhetünk ki, vagy ugyanazt többféleképpen is mondhatjuk jól. Tehát: *dolgozom valamit, valamin, valahol, valaméddig, valamiért, valakinek, valakire*; vagy: *gondolkozom valamin, valamiről*.

Az Ön problémája az első csoportba tartozik. Két különböző jelentésről van szó. A *főz valaki valakinek* szó szerkezet inkább csak alkalmi cselekvést fejez ki, s rendszerint határozóval pontosítjuk: *ebédet főzők neki*: mindig, állandóan, rendszeresen, naponta, hébe-hóba.

A *főzők rá* szerkezet önmagában is a művelet folyamatosságára, állandóságára mutat. Egy egész sor hasonló kifejezéssel utalhatunk arra, hogy „valaki valakit rendszeresen ellát”: az édesanya *takarít, mos, főz, varr, dolgozik a családjára*.

Talán ennyi is elég, hogy elfogadja: az idős házaspár nem követett el nyelvi hibát, mikor annak örültek, valaki főz rájuk is. A *főz nekik* fogalmazásmód is jó, csak nem egészen ugyanaz.

Egedy Mária

Tagadószt tartalmazó szerkezetek írása. Hász Ferenc – 1033 Budapest, Zab u. 11. – levelezőnk arról panaszkodik, hogy nagy összevisszaság tapasztalható a *nem* tagadószóval alkotott szerkezetek írásában. A *nem*-et hol egybeírják az utána következő szóval, hol különírják tőle, hol pedig kötőjelet tesznek az így keletkezett összetételek elemei közé. Például: *nemdohányzó, nem szocialista országok, nem-verbális kommunikáció*. Véleménye szerint egyszerűbb és helyesebb lenne, ha minden esetben különírnánk ezeket a kifejezéseket, szerkezeteket.

A *nem* tagadószóval alkotott kifejezések legnagyobb részét különírjuk. Ez természetes is, hiszen ennek a módosítószónak az

esetek túlnyomó többségében „csupán” az a szerepe, hogy az utána következő szó jelentését tagadja: *nem hivatásos katona, nem marxista ideológia, nem várt eredmény. A nem verbális kommunikáció* szerkezet is idetartozik, ezért fölösleges a tagadószó és a melléknév közötti kötőjel. Az esetek egy részében azonban szűkös és elkerülhetetlen a *nem* tagadószó és az utána következő főnév, melléknév egybeírása. Főként a szaknyelvek ilyen típusú kifejezéseire gondolok: *nemfémek, nemmágneses anyag, nemlineáris erősítés*. Csupán ez az íráskép fejezi ki világosan, egyértelműen, hogy speciális kémiai anyagokról, elemekről van szó. Ezeknek a szakkifejezéseknek az írásán tehát nem változtathatunk. A következetes különírás azonban a köznyelvi kifejezések körében sem valósítható meg, mert akkor bizonyos jelentések, jelentésárnyalatok kifejezhetetlenek lennének. Az egybeírt és a különírt formák ugyanis egészen mást jelentenek. A *nem dohányzó* különírva általában olyan személyt jelent, aki nem cigarettázik, nem szivarozik, nem pipázik; a *nemdohányzó* egybeírva: olyan kocsi, fülke, ahol nem szabad dohányozni. Más példa: a *nem törődöm* (valamivel) azt jelenti, hogy nem fordítok figyelmet (valamire); a *nem* tagadószó és a *törődöm* igealak összeforrásával létrejött *nemtörődöm* melléknév jelentése pedig: közömbös, hangyag.

A *nem* tagadószóval alkotott kifejezések kétféle írásába tehát bele kell törődnie. Ebben az esetben az egyszerűsítés, egységesítés csak szegényítené nyelvünket. Egy örömhírt azonban így is mondhatunk: harmadik megoldás nincs. **T. Urbán Ilona**

Erdősültség. Mosolyogva olvastuk Lekli Zoltánnak – 4400 Nyíregyháza, Kórház u. 23. – a című írt szó képzésével kapcsolatos szellemes eszmefuttatását.

Az *erdősültség* évszázados erdészeti szakszó; kifogástalan. Sok igéből és névszóból képezhetünk ugyanígy új szót: *jólértesültség, mentesültség, károsultság*. Ám ha egy képzésmódot elvben bármikor alkalmazhatunk is, a nyelv nem mindig tűri a „külső” beavatkozást. A szóalkotásnak ugyanis általában valami indítékának, értelmének kell lennie. (Kivétel persze akad.) A táj *erdősül*-het, a rét *füvesül*-het, a vízpart *árnyasul*-hat, de a szép szabolcsi vidék nem *gyümölcsösül*-het, és nemcsak a rekeszhiány miatt nem. A hatalmas új lakótelepek, házsorok között pedig *rétesülni*-e sem igen lehet. Az Ön fantáziájának dicséretre *érdemesültsége* előtt azonban meghajlunk. **Egedy Mária**

Dallos-szótár

BUNDA

„MÍNUSZEREDMÉNY”